

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ
ΟΙ ΣΠΟΥΔΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΕ ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΗ

Σούλα Μαρινούδη

Σε μια παρουσίαση του βιβλίου της *Μαθαίνοντας από την κόρη μου. Η αξία και η φροντίδα των ανάπηρων μυαλών*, η Εύα Κιτέι ζωγράφισε έναν κύκλο γύρω από την εικόνα των δεμένων χεριών –του δικού της και της κόρης της– που εικονίζονται στο εξώφυλλο του βιβλίου και προβαλλόταν κατά την εισήγησή της.¹ Εξήγησε ότι η κόρη της δεν επικοινωνεί μέσω της ομιλίας και το άγγιγμα αυτό είναι ο τρόπος της να συνδέεται. Το άγγιγμα είναι ένας τρόπος να συνδέομαι κι εγώ με τον Νίκο, έναν μαθητή μου με σύνδρομο Down που φοιτά στο σχολείο που διδάσκω. Καθώς ζωγραφίζω κάποια σχήματα για να τα χρωματίσει, πιάνει μια εμένα μια τις μπογιές ή ζωγραφίζουμε κρατώντας μαζί τις μπογιές κι έτσι μαθαίνουμε να επικοινωνούμε, να ερχόμαστε σε επαφή. Τέτοιες περιγραφές καθημερινών σχέσεων, παιδαγωγικών πρακτικών, δημιουργίας κόσμων της αναπηρίας, όπως επίσης η θεώρηση του σώματος, της αναπαράστασης, των αισθήσεων, του πόνου, της βλάβης, που συμπεριλαμβάνονται κριτικά στη μελέτη της αναπηρίας, αποτελούν βασική συμβολή των κριτικών σπουδών που εμπνέουν τον παρόντα τόμο.

1. Eva Feder Kittay, *Learning From My Daughter. The Value and Care of Disabled Minds*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2019.

Οι αγώνες των αναπήρων και οι σπουδές για την αναπηρία έχουν γράψει πλούσια κινηματική και θεωρητική ιστορία. Διαφορές και ομοιότητες στις γενεαλογίες των προσεγγίσεων στην αναπηρία έχουν επισημανθεί στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, ενώ ξεπερνά τους σκοπούς αυτής της εισαγωγής να αποτιμήσει τα ποικίλα ρεύματα. Ο τόμος αυτός θέλει να έρθει σε επαφή με ιστορίες και τις θεωρίες που τις αγκαλιάζουν και έχουν ως βασικό άξονα και ορίζοντά τους τις κριτικές σπουδές, καθώς και ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών μελετών, που αναδεικνύουν σύγχρονες συζητήσεις για την αναπηρία ως πεδίο διεπιστημονικών και διαθεματικών συναντήσεων, κοινωνικών δεσμών αλλά και πολιτικών διαφορών. Σκοπός είναι να συμβάλει στη συνομιλία ανάμεσα στις κριτικές σπουδές για την αναπηρία, την κοινωνική ανθρωπολογία, την κριτική παιδαγωγική, τη φεμινιστική και αισθητική θεωρία. Στα πεδία αυτά έχουν προκύψει σημαντικά ερωτήματα που αποτελούν αντικείμενα διαλόγου και αναλύσεων, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την εμπειρία της ανάπηρης ενσώματης υποκειμενοποίησης και κοινωνικοποίησης. Η διάκριση μεταξύ βλάβης και αναπηρίας (αλλά και η υπέρβασή της) εξακολουθεί να εμπνέει αφηγήσεις που εμπλουτίζουν κριτικά αυτές τις σχέσεις, καθώς τις εντάσσουν σε ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων και δομών εξουσίας που περιλαμβάνει το φύλο, τη φυλή, την τάξη, την επισφάλεια, τη σεξουαλικότητα.

Ο τόμος αυτός προέκυψε από τη μεταδιδακτορική έρευνά μου «Υποκείμενο της γλώσσας, κοινωνικό τραύμα και αισθητηριακά βιώματα των αυτιστικών».² Η έρευνα εκπονήθη-

2. Η έρευνα εκπονήθηκε στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου υπό την επίβλεψη της Καθηγήτριας Αθηνάς Αθανασίου και υποστηρίχθηκε από υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών. Βλ. τα άρθρα που προέκυψαν: Soula Marinoudi, «“Flash of Boy” [astrapse apo agori]. Linguistic Metaphor and Social Trauma in Autistic Experience», *Anthropology in Action*, τ. 28.3 (2021), σσ. 12-21, διαθέσιμο στη διεύθυνση:

κε στο μεγαλύτερο μέρος της κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 και των μεγάλων μετασχηματισμών που προέκυψαν ως συνέπεια της. Όσο συνέβαιναν οι επιστημολογικές εκείνες αναταράξεις, το πεδίο μου ήταν οι αλληλεπιδράσεις αυτιστικών με άλογα και νερά, εμβαπτιζόμενοι δηλαδή για ακόμα μία φορά ως ανθρωπολόγος σε ένα πεδίο γνώριμο αλλά και καινούριο. Αυτό που με εξέπληττε, ως νέο στοιχείο του τρόπου διεξαγωγής της επιτόπιας έρευνας, ήταν κυρίως η ρευστότητα των ίδιων των νοητικών κατηγοριών μου στην οποία με προσκαλούσε το πεδίο. Και προοίους της πανδημίας, ανακαλύψα για μια ακόμη φορά τα λόγια της ανθρωπολόγου Σούζαν ντι Τζάκομο [Susan DiGiacomo], που έγραφε τα εξής για τους καρκινοπαθείς συνασθeneείς της:

Ως επιζήσαντες έβλεπαν τους εαυτούς τους όχι ως άτομα που είχαν θριαμβεύσει σε μια ασθένεια που θα μπορούσε να γίνει θανάσιμη, αφήνοντάς την πίσω τους για να συνεχίσουν τη ζωή τους όπως ήταν πριν από τη διάγνωση, αλλά ως άτομα που είχαν ενσωματώσει την εμπειρία της ασθένειας στις βιογραφίες τους, μαζί με την προσωπική ευαλωτότητα που αυτή συνεπιφέρει.³

<https://www.berghahnjournals.com/view/journals/aia/28/3/aia280302.xml> (τελευταία επίσκεψη 29-08-2023)· Σούλα Μαρινούδη, «Συνδιαμορφωμένοι δεσμοί/ αθόρυβες ζωές. Αυτιστικοί/ές και ζώα πέρα από την ομιλία και τους περιορισμούς του ικανοτισμού», *Φεμινιστικά*, τ. 4 (2021), διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://feministika.net/syndiamorfomenoi-desmoi-athoryves-zoes/> (τελευταία επίσκεψη 29-08-2023)· Soula Marinoudi, «*Uncharted Sensations. Autistic Subjectivities, Affective Language and Unexpected Senses*», στο Angel Martínez-Hernández & Lina Masana (επιμ.), *Subjectivities and Afflictions. Approaches in Medical Anthropology*, Cambridge Scholars Publishing, Νιούκαστλ 2022, σσ. 177-198· Σούλα Μαρινούδη, «Το πένθος "αντ' αυτού". Αισθητηριακές διαφορές και το κοινωνικό τραύμα των αυτιστικών», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 159 (2022), σσ. 33-56, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/30818> (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

3. Η ανθρωπολόγος Σούζαν ντι Τζάκομο πέθανε το 2019. Ο τόμος *Subjectivities and Afflictions in Medical Anthropology*, που αναφέρθηκε παραπάνω, είναι αφιερωμένος στη μνήμη της. Προέκυψε μετά από συνέδριο της εται-

Τηρουμένων των αναλογιών, τα ζητήματα που θέτει η πυκνή παράγραφος της ντι Τζάκομο αφορούν και την αναπηρία και τα βιώματά της, υποκειμενικά, πολιτικά, βιοκοινωνικά. Ελάχιστα, ωστόσο, εκτιμώ πως αξιοποιήθηκαν από τους πολιτικούς λόγους της δυστοπικής εκείνης συγκυρίας. Θα μπορούσαμε ίσως να επαναφέρουμε με περισσότερη νηφαλιότητα σήμερα το κριτικό ερώτημα της διαχείρισης της ζωής σε συνάφεια με την υπαρξιακή συνθήκη της ευαλωτότητας χωρίς να συντριβούμε. Ο ανά χείρας τόμος επιχειρεί να προσεγγίσει αυτόν τον κόμβο, καθώς αναπτύσσει κοινωνικές θεωρίες για την αναπηρία, που εκθέτουν τους αποκλεισμούς των ανθρώπων με φυσικές, αισθητηριακές και νοητικές βλάβες, αλλά αντιστέκονται στο διανοητικό δόγμα για να διατηρήσουν ανοιχτούς διαύλους συνομιλίας.

Οι σπουδές για την αναπηρία βρίσκονταν και εξακολουθούν να βρίσκονται σε διαρκή συνομιλία με τους φεμινισμούς, τις σπουδές φύλου και τις κούιρ σπουδές. Προσωπικά εκκίνησα από μια ταυτότητα φύλου την οποία αποτιμούσα ως κοινωνικά ευάλωτη. Στην πορεία συνδέθηκα με ιστορίες αλλά και αναλυτικά εργαλεία για την αποδέσμευση των αναπήρων –αλλά και των μη αναπήρων– από φοβικές αναπαραστάσεις, λογικές διαχωρισμού και αποκλεισμού, φαντασιώσεις κυριαρχίας, ασφυκτικές ταξινομήσεις και άλλες πληγές της κανονικότητας. Η συνάφεια μεταξύ φύλου και αναπηρίας προέκυψε όταν συνειδητοποίησα ότι τη δική μου/ας εσωτερικευμένη εικόνα για ένα θηλυκό σώμα που από στιγμή σε στιγμή θα σπάσει από τον άλλον αγγίζει η φαινομενολογία του ανάπηρου σώματος που διεκδικεί την πληρότητα. Αυτό το όραμα της περιπλεγμένης διασωματικότητας διεκδικεί αυτό το

ρείας Medical Anthropology at Home, όπου τη συνάντησα για τελευταία φορά. Η σημαντική συμβολή της στην ανθρωπολογία της υγείας είναι, για μένα, αδιαχώριστη από τον γλυκό και ευγενικό χαρακτήρα της.

κείμενο και οι κριτικές σπουδές για την αναπηρία αποτελούν τον θεωρητικό του ορίζοντα.

Πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις της αναπηρίας

Οι αναπηροφοβικές αναπαραστάσεις και ο μισαναπηρισμός εξακολουθούν να περιορίζουν τον λόγο και τις πρακτικές που εμπνέουν σύγχρονες προσεγγίσεις προερχόμενες από την κουλτούρα της αναπηρίας. Αυτός είναι και ο λόγος που θα διατρέξω δύο μοντέλα στιγματισμού και πειθαρχίας, το μοραλιστικό και το ιατρικό, ενώ στη συνέχεια θα αναφερθώ σε αναγνώσεις που απελευθερώνουν και εντάσσονται στο κοινωνικό, το πολιτισμικό και το σχεσιακό μοντέλο για την αναπηρία. Ο Νταν Γκούντλεϊ, από το έργο του οποίου *Σπουδές για την αναπηρία. Μια διεπιστημονική εισαγωγή* αντλώ τα περισσότερα στοιχεία από όσα αφορούν τις παρακάτω περιγραφές των μοντέλων για την αναπηρία, εξηγεί ότι σύμφωνα με το μοραλιστικό μοντέλο η αναπηρία προκύπτει από την αμαρτία, επιβαρύνει το άτομο και την οικογένεια με συναισθήματα ντροπής, αποδίδεται στην επιβολή τιμωρίας από τον θεό, συχνά σε επίλεκτους. Η συγκεκριμένη προσέγγιση έχει σημαντική απήχηση σε πολλούς πολιτισμούς δυτικών και μη κοινωνιών.⁴ Στις συνεντεύξεις με γονείς αυτιστικών που έχω κάνει στην Ελλάδα, η αντίληψη αυτή ανακύπτει σε θρησκευόμενους και μη ανθρώπους, όπως φαίνεται στις επαναλαμβανόμενες φράσεις «Ο θεός αυτά τα δίνει στους δυνατούς», «Είναι η αναξιοπάθειά του που με λυγίζει».

Στο πλαίσιο του ιατρικού μοντέλου, που κυριαρχεί από τον 19ο αιώνα και είναι ακόμα πιο βαθιά ριζωμένο στις πολι-

4. Dan Goodley, *Disability Studies. An Interdisciplinary Introduction*, Sage, Λονδίνο 2011, σ. 8.

τισμικές αγωνίες των ανθρώπων του δυτικού κόσμου, η αναπηρία θεωρείται ένα πρόβλημα ατομικό, ανάγεται σε προσωπική τραγωδία, η ενοχή βαραίνει διαφορετικά, αφού μπορεί να αποδίδεται σε κακές συνήθειες. Η συγκεκριμένη προσέγγιση καλλιεργεί λογικές πατερναλισμού, όσο οι ειδικοί δεν συνομιλούν με τα ίδια τα ανάπηρα άτομα και τους φορείς που τα εκπροσωπούν για τις εμπειρίες και τις πολιτικές τους θέσεις. Το ιατρικό μοντέλο υποστηρίζεται θεσμικά από γραφειοκρατικές υπηρεσίες που συχνά αποδυναμώνουν και εξουθενώνουν τα υποκείμενα που εξυπηρετούν, αν και δύνανται να συμβάλουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Η Σίμι Λίντον έχει αναδείξει πολλές από τις συνέπειες του μοντέλου αυτού,⁵ που αποσπά την αναπηρία από τα κοινωνικά πεδία στα οποία βιώνεται και στερεί τα υποκείμενα από τις διαδρομές, τις αφηγήσεις και τα βιώματά τους, τα απογυμνώνει από τις ιστορίες ζωής τους και τις επιθυμίες τους, αρνείται την ενλικίωση και τη σεξουαλικότητά τους. Τα αποτελέσματα αυτής της λογικής είναι καθοριστικά και στο πλαίσιο του δυτικού κράτους, με τις φαντασιώσεις που επενδύουν οι πολίτες στην αξία του και τους ρόλους που αναλαμβάνονται και περιορίζονται εντός του. Γι' αυτό και οι κριτικές απαντήσεις του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας, που τέθηκαν από τη δεκαετία του 1970, ήταν και εξακολουθούν να είναι πολιτικά και στρατηγικά σημαντικές.

Το βρετανικό κοινωνικό μοντέλο πολιτικοποίησε την αναπηρία. Άλλαξε τους ορισμούς και αυτό ήταν επιδραστικό για τα ίδια τα κοινωνικά βιώματα, γιατί ο τρόπος που οι εμπειρίες ορίζονται είναι χειρονομίες είτε εξουσίας είτε αποδυνάμωσής της.⁶ Ο προσδιορισμός της αναπηρίας ως συστήματος κοι-

5. Simi Linton, *Claiming Disability. Knowledge and Identity*, New York University Press, Νέα Υόρκη 1998.

6. Για μια επισκόπηση των ορισμών και τη σύνδεση με τα κοινωνικά

νωνικής καταπίεσης είχε σημαντικό αντίκτυπο στις ζωές και τους αγώνες των αναπήρων. Συγκεκριμένα, το 1976 στη Βρετανία η Ένωση Ατόμων με Κινητικές βλάβες κατά του Διαχωρισμού [Union of the Physically Impaired Against Segregation (UPIAS)] προέκρινε διακηρυκτικά τον παρακάτω ορισμό της αναπηρίας:

Η αναπηρία ορίζεται ως το μειονέκτημα ή ο περιορισμός της δραστηριότητας που προκαλείται από τη σύγχρονη κοινωνική οργάνωση, η οποία δεν λογαριάζει καθόλου ή λογαριάζει ελάχιστα τους ανθρώπους που έχουν φυσικές βλάβες, περιορίζοντάς τους από τις κοινωνικές δραστηριότητες.⁷

Σε αυτή τη λογική διάκρισης μεταξύ βλάβης και αναπηρίας, η αναπηρία προκύπτει από τα κοινωνικά εμπόδια που παράγουν τον αποκλεισμό και την υποτίμηση για τις ζωές των αναπήρων. Το έργο του Μάικλ Όλιβερ *Αναπηρία και πολιτική* απέδωσε τον αποκλεισμό των ανάπηρων ατόμων στην

τους συμφραζόμενα, βλ. Goodley, *Disability Studies. An Interdisciplinary Introduction*, σ. 9. Όπως σημειώνει ο Γκούντλεϊ: «Οι ορισμοί των “βλάβη”, “αναπηρία”, “μισαναπηρισμός” και “αναπηροποίηση” [...] είναι αγγλοκεντρικοί: αντανakλούν τους όρους που προτιμούν οι ερευνητές/ριες των βρετανικών σπουδών για την αναπηρία. Σε άλλα αγγλόφωνα έθνη, η ορολογία αλλάζει. Τα “ανάπηρα άτομα” (Βρετανία) αναφέρονται με τους όρους της People First Language στις ΗΠΑ ως “άτομα με αναπηρίες”. Υπάρχει μια ανοιχτή συζήτηση που διεξάγεται στις αναπηρικές κοινότητες και αφορά την προτιμότερη ορολογία για να περιγράψει τις ταυτότητες που διαμορφώνονται εντός τους. Συγκεκριμένα, η People-First Language αναφέρεται σε «άτομα με αναπηρίες», ενώ η Identity-First Language αναφέρεται σε «ανάπηρα άτομα». Βλ. επίσης τη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία της Χριστίνας Λαζαρίδου, *Ο λαβύρινθος των ΕΕΕΕΚ. Κοινωνικές ιεραρχίες και το θεσμικό αφήγημα της ένταξης*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη 2023, διαθέσιμη στη διεύθυνση: <http://ikee.lib.auth.gr/record/349782/files/GRI-2023-40371.pdf> (τελευταία επίσκεψη 18-08-2023).

7. Union of the Physically Impaired Against Segregation, *Fundamental Principles of Disability*, Union of the Physically Impaired Against Segregation, Λονδίνο 1976.

άνοδο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και συνέδεσε την ανάλυση της κοινωνικής καταπίεσής τους με την κριτική της πολιτικής οικονομίας.⁸ Οι διαξιφισμοί που προέκυψαν στα κριτικά όρια του βρετανικού κοινωνικού μοντέλου ήταν ορισμένες φορές έντονοι, ενώ εξακολουθούν να υφίστανται ανοιχτά ζητήματα που προάγουν τη σχετική συζήτηση.⁹

Το μειονοτικό μοντέλο [minority model], που αναπτύχθηκε στη Βόρεια Αμερική, επηρεασμένο από τα κινήματα για τα δικαιώματα των μαύρων και τις κούρ πολιτικές, εστίασε στην απόδοση μιας θετικής αναπηρικής ταυτότητας και αίσθησης εαυτού, καθώς και στη διεκδίκηση της αυταξίας των σωμάτων που θεωρούνται αποκλίσεις από το εξιδανικευμένο σωματικό πρότυπο του ικανοτισμού [ableism]. Ο τρόπος σκέψης και παρέμβασης του μειονοτικού μοντέλου προώθησε έντονα την ιδέα της αναπηρικής περηφάνιας [disability pride] και του ανήκειν σε αναπηρικές κοινότητες.¹⁰

Το σκανδιναβικό σχεσιακό μοντέλο εστίασε στις σημαντικές κοινωνικές παροχές και υπηρεσίες των αντίστοιχων κρατών για να δείξει τη θετική αξία τους στις ζωές των αναπήρων. Η αναπηρία αφορά την αλληλοσυσχέτιση ατόμου-περιβάλλοντος, επομένως είναι σχεσιακή κατασκευή και ανα-

8. Michael Oliver, *Αναπηρία και πολιτική*, μτφρ. Θάλεια Μπεκερίδου, επιμ. & πρόλ. Γιώτα Καραγιάννη, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2009.

9. Βλ. την πρόσφατη (14-12-2022) παρέμβαση της Έλεν Κλίφορντ [Ellen Clifford], «The Reinvigorated Social Model of Disability», στο Centre for Applied Philosophy, Politics and Ethics, διαθέσιμη στη διεύθυνση: <https://blogs.brighton.ac.uk/cappe/2022/12/14/recorded-workshop-the-reinvigorated-social-model-of-disability-ellen-clifford/> (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

10. Στο ντοκιμαντέρ των Τζέιμς Λέμπρεχτ & Νικόλ Νιούχαμ [James Lebrecht & Nicole Newnham] *Crip Camp. A Disability Revolution* (πρώτη προβολή 23-01-2020) παρουσιάζεται μια τέτοια κοινότητα κοινωνικά υποτιμημένων ανάπηρων υποκειμένων που επανοικειοποιούνται την αξία της ζωής τους με δυναμικά συνθήματα, αυτοσαρκασμό, περηφάνια, οργή και φροντίδα.

φέρεται στο κοινωνικό της πλαίσιο. Η λογική βασίζεται στον ρόλο και τη σημασία ενός ισχυρού κράτους πρόνοιας και τις αρχές της κανονικοποίησης,¹¹ της αξιοποίησης του κοινωνικού ρόλου [social role valorization], της αυτο-υπεράσπισης [self-advocacy], της προσβασιμότητας σε κοινωνικές υπηρεσίες, της συμμετοχής στην κοινότητα και γενικότερα της συνεισφοράς του κοινωνικού περιβάλλοντος και πλαισίου στην ενδυνάμωση των αναπήρων.

Ερευνήτριες και θεωρητικοί όπως η Ρόζμαρι Γκάρλαντ-Τόμσον [Rosemarie Garland-Thomson], ο Ντέβιντ Μίτσελ [David Mitchell] και η Σάρον Σνάντερ [Sharon Snyder] ανέπτυξαν στη Βόρεια Αμερική και τον Καναδά το πολιτισμικό μοντέλο, στο πλαίσιο του οποίου υπήρξαν έντονες διεπιστημονικές προσεγγίσεις και συνομιλίες κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Οι πολιτισμικές και λογοτεχνικές τους αναλύσεις επηρεάστηκαν έντονα από τον φεμινισμό, τις κουίρ και τις κριτικές σπουδές φυλής, τη μεταποικιακή κριτική. Η αποδόμηση του διπόλου βιολογία/ πολιτισμός οδήγησε σε σχετικοποίηση της διάκρισης μεταξύ βλάβης και αναπηρίας. Κεντρική είναι η θέση των αναλυτικών θεμάτων που αφορούν την αναπηρία ως μεταφορά (του κακού, του γενναίου, του μεταφυσικού, του ελλιπούς κ.λπ.), τις πολιτισμικές αναπαραστάσεις της σε διάφορες μορφές τέχνης και στην ποπ κουλτούρα. Η αναπηρία γίνεται κατανοητή σε σχέση με την κανονικότητα και τον ικανοτισμό, ενώ προωθούνται οι τέχνες και η υποκουλτούρα της, η αναπηρική τέχνη ως αντίσταση στους περιρισμούς του ικανοτισμού.

11. Ο όρος «normalization» χρησιμοποιήθηκε στο πλαίσιο αυτού του μοντέλου για να διεκδικήσει την πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές και υπηρεσίες. Αργότερα προτιμήθηκε ο όρος «αξιοποίηση του κοινωνικού ρόλου».

Παρέκβαση για την ανθρωπολογία και την αναπηρία

Το πολιτισμικό μοντέλο σχετίζεται στενά με τις κριτικές σπουδές για την αναπηρία και σε τέτοιες προσεγγίσεις θα είναι αφιερωμένη η επόμενη ενότητα. Σε αυτό το σημείο θα κάνω μια σύντομη παρέκβαση για τη σχέση ανθρωπολογίας και αναπηρίας, που αφορά πολλά από τα κείμενα του βιβλίου αλλά και τη δική μου θεωρητική διαδρομή. Αν και διαπολιτισμικές μελέτες και σχολιασμοί που αφορούν φυσικές, νοητικές και αισθητηριακές βλάβες υπάρχουν ήδη στα έργα των Ρουθ Μπένεντικτ [Ruth Benedict] και Μάργκαρετ Μιντ [Margaret Mead], η σχέση ανθρωπολογίας και αναπηρίας είναι αρκετά πρόσφατη, η αναπηρία δεν έχει εκπροσωπηθεί επαρκώς ερευνητικά και θεωρητικά στο πεδίο, όπως έχει υποστηριχθεί¹² από πολλές ερευνήτριες.¹³ Τα πρώτα έργα που ασχολήθηκαν επισταμένως με το αντικείμενο ήταν των Ρόμπερτ Έτζερτον [Robert Edgerton], Τζόαν Άμπλον [Joan Ablon] και Ρόμπερτ Μέρφι [Robert Murphy]. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και την επόμενη δεκαετία, άρχισαν να πυκνώνουν οι ανθρωπολογικές μελέτες που αφορούσαν αναπηρικά θέματα, με χαρακτηριστική την έκδοση των Μπένεντικτ Ίνγκσταντ και Σούζαν Γουάιτ *Αναπηρία και πολιτισμός*.¹⁴ Η

12. Allison Ruby Reid-Cunningham, «Anthropological Theories of Disability», *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, τ. 19 (2009), σσ. 99-111.

13. Για τη συγγραφή αυτού του κειμένου προσπάθησα να χρησιμοποιήσω όσο το δυνατό πιο συμπεριληπτική γλώσσα, με βάση τα ισχύοντα συστήματα γνώσης και εξουσίας, που αφορούν κυρίως τη χρήση των γραμματικών γενών. Δεν επιλέγω το «@» γιατί έχει διατυπωθεί η αντίρρηση ότι εμποδίζει τυφλά άτομα από την ανάγνωση ηλεκτρονικών κειμένων. Δεν υπάρχει ομοιομορφία στα γένη, παρά τυχαία επιλογή. Δεν θεωρώ ότι αποτελούν μαγική λύση αυτές οι επιλογές, αλλά ότι κάθε προσπάθεια να αποκεντρωθεί η ανδρική μορφή του οικουμενικού ανθρωπισμού είναι σημαντική.

14. Benedicte Ingstad & Susan Reynolds Whyte (επιμ.), *Disability and*

Ριντ-Κάνινγκχαμ [Reid-Cunningham] αναφέρει πολλές σημαντικές ανθρωπολογικές συμβολές (κυρίως στο πλαίσιο της ανθρωπολογίας της υγείας με ό,τι προβλήματα και περιορισμούς αυτό συνεπάγεται) οι οποίες, ωστόσο, δεν είχαν συστηματικότητα, ενώ πολλές έρευνες ενέπιπταν σε διάφορα υποπεδία της ανθρωπολογίας. Για παράδειγμα, την ανθρωπολογία της γλώσσας απασχόλησαν προσεγγίσεις της νοηματικής γλώσσας σε συνάφεια με τον πολιτισμό. Οι Σάτλγουορθ και Κάσνιτς αναφέρουν ότι στις σπουδές για την αναπηρία χρησιμοποιήθηκαν θεωρητικές κατασκευές όπως η κουλτούρα, το στίγμα, η παρέκκλιση, η οριακότητα που αντλήθηκαν από την ανθρωπολογία.¹⁵ Η κεντρική συνεισφορά που αναφέρεται από τη Ριντ-Κάνινγκχαμ αφορά την ανάγνωση της αναπηρίας ως κουλτούρας η οποία συλλαμβάνεται κοινωνικά και πολιτισμικά ως ετερότητα και διαφορά και η οποία συνέδραμε θεωρητικά σε κινήματα όπως αυτό της Ανεξάρτητης Διαβίωσης.¹⁶ Η Αίγλη Χατζούλη υπογραμμίζει τη σημασία των μελετών αυτών, καθώς αναδεικνύουν τον «σημαντικό ρόλο που κατέχουν εντόπιοι ισχυρισμοί γύρω από το πρόσωπο στις νοηματοδοτήσεις της αναπηρίας»,¹⁷ τη σχέση της αναπηρίας με την ταυτότητα και την υποκειμενικότητα, τη διαπλοκή τοπικού και παγκόσμιου, όπως και τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται η αναπηρία σε διαφορετικά κοινωνικά συμφραζόμενα.

Culture, University of California Press, Μπέρκλεϊ, Λος Άντζελες & Λονδίνο 1995.

15. Russel P. Shuttleworth & Devva Kasnitz, «Stigma, Community, Ethnography. Joan Ablon's Contribution to the Anthropology of Impairment-Disability», *Medical Anthropology Quarterly*, τ. 18.2 (2004), σσ. 139-161.

16. Reid-Cunningham, «Anthropological Theories of Disability», σ. 107.

17. Αίγλη Χατζούλη, *Θαλασσαιμικές ζωές. Βιολογική διαφορά, κανονικότητα, βιοκοινωνικότητα. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση*, Πατάκης, Αθήνα 2012, σ. 59.

Οι Φέι Γκίνσμπουργκ και Ρέινα Ραπ υποστηρίζουν ότι έχει παραμεληθεί η σπουδή των τρόπων που βιώνονται οι βλάβες σε διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια στο κείμενό τους «Κόσμοι της αναπηρίας»,¹⁸ ενώ στο ειδικό τεύχος του περιοδικού *Current Anthropology*, που είναι αφιερωμένο στην αναπηρία και την ανθρωπολογία, σημειώνουν:

Ιστορικά, οι ανθρωπολογικές σπουδές για την αναπηρία ήταν σχετικά σπάνιες μέχρι τον ύστερο εικοστό αιώνα, συχνά διανοητικά διαχωρισμένες στο πεδίο της ιατρικής και εφαρμοσμένης ανθρωπολογίας. Ωστόσο, ο διεθνώς διαδεδομένος αν και άνισος αντίκτυπος των κινημάτων για τα δικαιώματα των αναπήρων από το 1960 κ.ε. όπως και η διαπολιτισμική δουλειά στην ανθρωπολογία δείχνουν πως δεν είναι αυτονόητο τι λογίζεται ως αναπηρία σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα.¹⁹

Οι συγγραφείς αναφέρουν τη σημασία της ανθρωπολογικής μελέτης για την αναπηρία στην κατεύθυνση της επανεξέτασης των ασταθών ορίων της κατηγορίας του ανθρώπου αλλά και την επέκταση των ορίων της ανθρωπολογίας που προκύπτει από αυτές τις αναδυόμενες έρευνες.

Στον συλλογικό τόμο *Βιοκοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*,²⁰ που επιμελήθηκε η Αθηνά Αθανασίου, μεταφράστηκαν, ανάμεσα σε άλλα, κείμενα των Ρέινα Ραπ, Σάρον Σνάνιντερ και Ντέιβιντ Μίτσελ που άπτονται του πολιτισμικού κυρίως μοντέλου της αναπηρίας. Τα ανθρωπολογικά έργα που δημοσιεύτηκαν στην Ελλάδα και συ-

18. Faye Ginsburg & Rayna Rapp, «Disability Worlds», *Annual Review of Anthropology*, τ. 42.1 (2013), σσ. 53-68, διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.researchgate.net/publication/234145505_Disability_Worlds (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

19. Faye Ginsburg & Rayna Rapp, «Disability/ Anthropology. Rethinking the Parameters of the Human. An Introduction to Supplement 21», *Current Anthropology*, τ. 61.S21 (2020), σσ. S4-S15, σ. S5.

20. Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Βιοκοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, μτφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, Νήσος, Αθήνα 2011.

νομιλούν με τις σπουδές για την αναπηρία, όπως οι *Θαλασσαιμικές ζωές* της Αίγλης Χατζούλη που προαναφέρθηκαν, η διδακτορική διατριβή της Έλιας Χαρίδη *Μέσα από τα μάτια των τυφλών. Μια ανθρωπολογική ερμηνεία της «όρασης»*,²¹ το (βασισμένο σε διδακτορική διατριβή) βιβλίο του Λάζαρου Τεντόμα *Παιδιά εξωτικά, παιδιά οικόσιτα. Ανθρωπολογική μελέτη της αναπηρίας και της ειδικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα*,²² η διδακτορική διατριβή της Ερασμίας Σαμικού *Η γραφειοκρατικοποίηση του πόνου. Το παράδειγμα μιας δημόσιας υπηρεσίας στην Ελλάδα*,²³ η διδακτορική μου διατριβή *Υποκειμενικότητα, σώμα και λόγος ατόμων με αυτισμό. Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*,²⁴ χαρτογράφησαν ένα τοπίο ανθρωπολογικών μελετών για την αναπηρία. Τα κείμενα αυτά πραγματεύονται κυρίως ζητήματα ταυτότητας, διαφοράς και βιοκοινωνικότητας – το πώς βιώνεται η, ενταγμένη σε σχέσεις εξουσίας και σε συνθήκες βιοπολιτικής διαχείρισης, αναπηρία σε διάφορα κοινωνικά συμφραζόμενα.

21. Έλια Χαρίδη, *Μέσα από τα μάτια των τυφλών. Μια ανθρωπολογική ερμηνεία της «όρασης»* (διδ. διατριβή), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα 2016, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/39111> (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

22. Λάζαρος Τεντόμας, *Παιδιά εξωτικά, παιδιά οικόσιτα. Ανθρωπολογική μελέτη της αναπηρίας και της ειδικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, Red Marks, Αθήνα 2017.

23. Ερασμία Σαμικού, *Η γραφειοκρατικοποίηση του πόνου. Το παράδειγμα μιας δημόσιας υπηρεσίας στην Ελλάδα* (διδ. διατριβή), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/36967> (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

24. Θεοδοσία Μαρινούδη, *Υποκειμενικότητα, σώμα και λόγος ατόμων με αυτισμό. Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις* (διδ. διατριβή), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/36966> (τελευταία επίσκεψη 02-11-2023).

Οι ορισμοί, τα αναλυτικά εργαλεία και τα θεωρητικά σχήματα είναι λιγότερο ενταγμένα σε ένα συγκεκριμένο μοντέλο, ενώ η συνομιλία με τις σπουδές για την αναπηρία είναι ακόμα πρόσφατη και ρευστή. Παρόλο που στις ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές μελέτες η διάκριση ανάμεσα σε αναπηρία και ασθένεια δεν είναι απόλυτη, στην εισαγωγή αυτή θα περιορίσω τις αναφορές μου αποκλειστικά σε ζητήματα αναπηρίας. Ωστόσο, η βιβλιογραφία αυτή έχει πλαισιωθεί και θεωρητικά καλλιεργηθεί από το έργο κοινωνικών ανθρωπολόγων που εκπόνησαν έρευνες στο πεδίο της υγείας και της ασθένειας (Αθηνά Αθανασίου,²⁵ Ελένη Παπαγαρουφάλη,²⁶ Αλεξάνδρα Μπακαλάκη,²⁷ Ντιάνα Ριμπόλι,²⁸ Ντιάνα Τράκα,²⁹ Κώστας Γιαννακόπουλος,³⁰ Αθηνά Πεγκλίδου,³¹ Έφη Πλεξουσάκη,³²

25. Αθανασίου, *Βιοκοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*.

26. Ελένη Παπαγαρουφάλη, *Δώρα ζωής μετά θάνατον. Πολιτισμικές εμπειρίες*, Πατάκης, Αθήνα 2012 [2008].

27. Αλεξάνδρα Μπακαλάκη, «Βιολογικό σώμα – κοινωνικό σώμα. Όψεις και συνεπαγωγές από την πλευρά της ανθρωπολογίας», *Εντός, εκτός και επί τα αυτά της ψυχιατρικής*, τ. 3 (2003), σσ. 115-130.

28. Diana Riboli, *Tunsuriban. Ανθρωπολογική μελέτη του σαμανισμού των Cheraung του νοτίου και κεντρικού Νεπάλ*, Παπαζήσης, Αθήνα 2008.

29. Ντιάνα Τράκα, «Η ιατρική στη σύγχρονη Ελλάδα», *Αρχαιολογία και τέχνες*, τ. 105 (2007), σσ. 6-10, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.archaeology.wiki/wp-content/uploads/2011/07/105-1.pdf> (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

30. Κώστας Γιαννακόπουλος, «Πολιτικές σεξουαλικότητας και υγείας την εποχή του AIDS», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 66 (1998), σσ. 76-86.

31. Αθηνά Πεγκλίδου, «Εν-σαρκώσεις του ψυχικού πόνου. Σώμα, ψυχή και νεύρα σε μία “γυναικεία” διαταραχή», στο Χαράλαμπος Οικονόμου & Μάνος Σπυριδάκης (επιμ.), *Ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της υγείας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2012, σσ. 265-286.

32. Έφη Πλεξουσάκη, «Η διαχείριση της ετερότητας. Αφηγήσεις για το AIDS», στο Ρωξάνη Κωταντζόγλου & Μαρίνα Πετρονάτη (επιμ.), *Όρια και περιθώρια. Εντάξεις και αποκλεισμοί*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2000, σσ. 109-129.

Βενετία Καντσα³³). Η συνάντηση με το έργο της Αθηνάς Ζώνιου-Σιδέρη³⁴ και της Γιώτας Καραγιάννη,³⁵ που προέρχονται από τον χώρο της παιδαγωγικής που έχει μεγάλη τριβή με τις σπουδές για την αναπηρία, και των Αναστασίας Ζήση και Μάνου Σαββάκη,³⁶ από τον χώρο της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας, που εξέδωσαν τον συλλογικό τόμο *Αναπηρία και κοινωνία. Σύγχρονες θεωρητικές προκλήσεις και ερευνητικές προοπτικές* και μελέτες άλλων κοινωνιολόγων (Δήμητρα Μακρυνιώτη,³⁷ Μανόλης Τζανάκης,³⁸ Γιώργος Αλεξιάς,³⁹

33. Βενετία Καντσα, «Προσφέροντας ελπίδα. Τεχνολογίες σώματος στην ιατρικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή», στο Γιώργος Αλεξιάς, Μανόλης Τζανάκης & Αίγλη Χατζούλη (επιμ.), *Σώμα υπό επιτήρηση. Ηθικές και πολιτικές συνδηλώσεις της ιατρικής τεχνολογίας και της κοινωνικής φροντίδας*, Πεδίο, Αθήνα 2014, σσ. 180-206.

34. Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη, *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους. Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*, Πεδίο, Αθήνα 2011 [1996].

35. Γιώτα Καραγιάννη, «Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση. M. Oliver: Αναπηρία και σπουδές περί αναπηρίας», στο Oliver, *Αναπηρία και πολιτική*, σσ. 9-26· «Σπουδές για την αναπηρία και παιδαγωγική της ένταξης», στο Colin Barnes, Mike Oliver & Len Barton (επιμ.), *Οι σπουδές για την αναπηρία σήμερα*, μτφρ. Μαρίνα Κόφφα, επιμ. & πρόλ. Γιώτα Καραγιάννη, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 9-38· *Η αναπηρία στην Ελλάδα της κρίσης*, Gutenberg, Αθήνα 2017.

36. Αναστασία Ζήση & Μάνος Σαββάκης (επιμ.), *Αναπηρία και κοινωνία. Σύγχρονες θεωρητικές προκλήσεις και ερευνητικές προοπτικές*, Τζιόλα, Αθήνα 2019.

37. Δήμητρα Μακρυνιώτη (επιμ. & εισαγ.), *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, μτφρ. Κώστας Αθανασίου, Κική Καψαμπέλη, Μαριάννα Κονδύλη & Θόδωρος Παρασκευόπουλος, Νήσος, Αθήνα 2004.

38. Μανόλης Τζανάκης, *Ψυχική ασθένεια και σύγχρονες πρακτικές του εαυτού. Μία μαρτυρία ζωής*, Πεδίο, Αθήνα 2012· *Πέραν του ασύλου. Η κοινωνική ψυχιατρική και το ζήτημα του υποκειμένου*, Κοινός Τόπος Ψυχιατρικής, Νευροεπιστημών & Επιστημών του Ανθρώπου, Αθήνα 2008.

39. Γιώργος Αλεξιάς, *Λόγος περί ζωής και θανάτου. Η ιατρική πράξη ως μορφή κοινωνικής αλληλόδρασης στις μονάδες εντατικής θεραπείας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

Χαράλαμπος Οικονόμου-Μάνος Σπυριδάκης⁴⁰) έχουν επίσης επιρρέασει τους σχετικούς προβληματισμούς.

Αναφορικά με τη μετάφραση εννοιών, ακολούθησα σε μεγάλο βαθμό τις ελληνικές μεταφράσεις που προηγήθηκαν, με κάποιες αποκλίσεις. Ορισμένες διαφοροποιήσεις εμπίπτουν στην ανθρωπολογική κατανόηση των εννοιών και το θεωρητικό περιβάλλον του μεταδομισμού. Οι διαφορές αυτές αφορούν την αποδόμηση της διάκρισης μεταξύ βλάβης και αναπηρίας, τη ρευστότητα στη σχέση αναπηρίας και ασθένειας, την πολιτισμική εννοιολόγηση της αναπηρίας. Διατήρησα ως «κριπ» τον όρο «crip», γιατί έχει προκύψει σε θεωρητική και πολιτική συνάφεια με τον όρο «queer». Εφόσον η κριπ προβληματική έχει εμπνευστεί από τις κούρ προσεγγίσεις και προβάλλεται έντονα η ανάγκη των εν λόγω συμμαχιών πιστεύω ότι πρέπει να αποτυπωθεί και στην απόδοση του «crip». ⁴¹ Έχει ωστόσο προταθεί η μετάφραση «χωλότητα» από τη Γιώτα Καραγιάννη. ⁴² Ο όρος «ableism» έχει μεταφραστεί από τη Γιώτα Καραγιάννη ως «εξιδανικευμένη κανονικότητα», ⁴³ αλλά προτίμησα την απόδοση «ικανοτισμός», για να τονίσω την έννοια της «ικανότητας» που χρειάζεται να προβληματοποιήσουμε μέχρι την απόλυτη κατάργησή της, όπως καταλαβαίνω τον τρόπο που χρησιμοποιήθηκε ο όρος από τη Φιόνα Κουμάρι Κάμπελ, που με τη σειρά της παρέπεμ-

40. Οικονόμου & Σπυριδάκης, *Ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της υγείας*.

41. Ο όρος «crip» χρησιμοποιήθηκε μόλις πρόσφατα στον ελλαδικό χώρο, συγκεκριμένα από τους «Cool Crips» που παρεμβαίνουν στα κοινωνικά δίκτυα σχετικά με αναπηρικά ζητήματα και τους «Crips n' Crazy C&C initiative» που διατηρούν ομάδα στο Facebook. Βλ. και, παρακάτω στον τόμο, Μαρία Τσακίρη, «*NoBody's Perfect*. Αισθητική της αναπηρίας, πείσμα και αντίσταση», σμ. 4.

42. Καραγιάννη, «Σπουδές για την αναπηρία και παιδαγωγική της ένταξης», σ. 13.

43. Στο ίδιο, σ. 13.

ψε στους Μπιλ Χιουζ [Bill Hughes] και Τζέιμς Όβερμποου [James Overboe].⁴⁴ Οι όροι «μισαναπηρισμός» [disablism], «αναπηροποίηση» [disablement]⁴⁵ και «υποχρεωτική σωματική ικανότητα» [compulsory able-bodiedness] διατηρήθηκαν όπως είχαν ήδη μεταφραστεί. Οι συγγραφείς του τόμου κλήθηκαν να κάνουν τις δικές τους επιλογές όσον αφορά την ορολογία και την απόδοσή της στα ελληνικά.

Τα ανθρωπολογικά κείμενα των Δήμητρας Βαρβαρέζου, Έλιας Χαρίδη, Ντάνας Παπαχρήστου & Γιώργου Σαμαντά και το δικό μου, που περιλαμβάνονται στο βιβλίο, θέτουν, αν και με διαφορετική εστίαση, το ζήτημα της οριοθέτησης του ανθρώπινου, είτε αναφέρονται στους περιορισμούς και αποκλεισμούς είτε στις υπερβάσεις τους. Η αδιαχώριστη συνομιλία μεταξύ πεδίου και θεωρίας που προκρίνεται στην ανθρωπολογία προσφέρεται για τη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους η αναπηρία βιώνεται, όπως στο κείμενο της Χαρίδη, όπου η σχέση μεταξύ της τυφλής συνομιλήτριάς της με τις υποδομές, το κοινωνικό βλέμμα και τον τρόπο που χρησιμοποιεί το λευκό μπαστούνι της αναδεικνύεται μέσα από μια πυκνή περιγραφή όλων αυτών των αλληλεπιδράσεων. Η αναπηρία είναι πρωτίστως σχεσιακή και «ριζικά ενδεχομενική», εξαρτάται από τις κοινωνικές και υλικές συνθήκες, όπως δείχνει η Βαρβαρέζου στο κείμενό της για τις διαφορές υποδομών μεταξύ Ελλάδας και Αμερικής που η ίδια ως ακαδημαϊκός με αναπηρία έζησε και ανέλυσε. Το κείμενό της συμβάλλει σε

44. Fiona Kumari Campbell, «Refusing Able(ness). A Preliminary Conversation about Ableism», *M/C Journal*, τ. 11.3 (2008), διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.researchgate.net/publication/29467834_Refusing_Ableness_A_Preliminary_Conversation_about_Ableism (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

45. Σχετικά με την απόδοση των όρων «disablism» και «disablement», βλ. Καραγιάννη, «Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση. M. Oliver: Αναπηρία και σπουδές περί αναπηρίας», σ. 22.

μα κατεύθυνση που είχε επισημάνει ήδη ο Ρόμπερτ Μέρφι ως σημαντική, σύμφωνα με την οποία οι ανάπηρες ερευνήτριες ίσως έχουν πολλές δυνάμεις να επιδείξουν στην ενασχόληση με ζητήματα αναπηρίας και το πεδίο της ανθρωπολογίας χρειάζεται να αξιοποιήσει αυτές τις δυνάμεις.⁴⁶ Ο Μέρφι ήταν ο ίδιος ανάπηρος και η έννοια της δύναμης που επικαλείται δεν αναπαράγει τη λογική του ανάπηρου-ήρωα,⁴⁷ παρά είναι ενταγμένη στην (μαρξιστικής κατεύθυνσης) αυτοεθνογραφία του. Το ερευνητικό εγχείρημα που παρουσιάζεται στο κείμενο των Παπαχρήστου & Σαμαντά συμβάλλει στη διερεύνηση επιστημολογιών και οντολογιών του ικανοτισμού – μια ερευνητική κατεύθυνση που τίθεται από σύγχρονους/ες μελετητές/ριες της αναπηρίας, τη Φιόνα Κάμπτελ, τον Τζέιμς Όβερμποου, τον Μπιλ Χιουζ– και στοχεύει στην προβληματοποίηση της έννοιας της ικανότητας, εν προκειμένω της ακοής, και την ανάδειξη μιας εμπειρίας της ακρόασης μέσα από την αίσθηση της όρασης, της αφής και της δόνησης, πέρα από την ακοή, το ανθρώπινο αυτί και τη φυσιολογία του. Η προβληματοποίηση αυτή γίνεται δυνατή στο πλαίσιο της ανθρωπολογίας των αισθήσεων που έχει διευρύνει την κατανόηση της επεξεργασίας των ερεθισμάτων και πλαισιώνει και το δικό μου κείμενο. Το τελευταίο εστιάζει στα αισθητηριακά βιώματα αυτιστικών μέσα στο υδάτινο περιβάλλον και τις δυνατότητες που οι διαντιδράσεις νερού και σώματος διανοίγουν για την αποδόμηση του ικανοτισμού.

Η συνάντηση ανθρωπολογίας και αναπηρίας εκτιμώ ότι εμπίπτει στο πλαίσιο των κριτικών σπουδών για την αναπηρία κυρίως, που διαμορφώνεται διεθνώς και χαρακτηρίζε-

46. Reid-Cunningham, «Anthropological Theories of Disability», σ. 108.

47. Χρησιμοποιώ συνειδητά το γενικευτικό αρσενικό γένος εδώ για να αναφερθώ στη στερεοτυπική χρήση του αναπηρικού ηρωισμού που υπερβαίνει ατομικά τα εμπόδια.

ται από διεπιστημονικότητα και διαθεματικότητα, ακριβώς επειδή διαπιστώνεται ότι είναι πολύ πρόσφατη.⁴⁸ Είναι ενδεικτικό αυτής της ανοιχτότητας το ότι στο κείμενο της Σάρα Μ. Ασεβέντο Εσπινάλ [Sara M. Acevedo Espinal], που μετέφρασα στον ανά χείρας τόμο, προτείνεται η «πολυ-δι-υπερεπιστημονικότητα», προκειμένου να φωτιστούν τα ζητήματα αναπηρίας και εκπαίδευσης που διερευνά στο έργο της. Επέλεξα το συγκεκριμένο κείμενο λόγω της εγγύτητας της Ασεβέντο με τις μειονοτικές κοινότητες για τις οποίες γράφει, όπως επίσης και επειδή αναφέρεται στις προκλήσεις που προκύπτουν από τη συνάντηση της ανθρωπολογίας με τις κριτικές σπουδές για την αναπηρία. Οι προοπτικές που ανοίγονται αν ληφθούν υπόψη τα θεωρητικά ρεύματα με τα οποία έχει διασταυρωθεί η ανθρωπολογία, αλλά και οι προσεγγίσεις για την αναπηρία από τις οποίες δύναται πια η ανθρωπολογία να αντλήσει, αναφέρονται στο κείμενο εξαντλητικά. Επιπλέον, κρίνω πως είναι επιτακτικό να συζητήσουμε τις σημερινές εξελίξεις στην εκπαιδευτική πολιτική, που σε συνθήκες ύστερου καπιταλισμού παράγουν νέους αποκλεισμούς, καθώς ενεργοποιούνται διαδικασίες που αποσκοπούν στη μέγιστη αξιοποίηση των ανάπηρων μαθητ(ρι)ών και στην περιθωριοποίηση των μη παραγωγικών. Βάσει της επαγγελματικής μου εμπειρίας σε πολλές βαθμίδες της εκπαίδευσης και σε αρκετούς υποτιμημένους και διαχωρισμένους πληθυσμούς (αναφέρομαι συγκεκριμένα σε έφηβα ανάπηρα και Ρομά), πιστεύω ένθερμα ότι χρειάζεται να στρέψουμε την προσοχή μας σε ό,τι μας διαφεύγει από τον σχολικό διαχωρισμό. Η εγκληματοποίηση μαθητικών πληθυσμών που, λόγω φυλής, ανα-

48. Βλ. σχετικά τη διάλεξη του Λέναρντ Ντέιβις [Lennard Davis] «Disability Studies Across the Disciplines. Theory and Praxis», που είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση: https://www.youtube.com/watch?v=zvk0_m4sck (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

πηρίας, συμπεριφορικής απόκλισης από την προσαρμογή στην κανονικοποίηση, ανταποκρίνονται στο φαινόμενο της «προδιαγεγραμμένης πορείας από το σχολείο στη φυλακή», που περιγράφει η Ασεβέντο, χρειάζεται να γίνει αντικείμενο κριτικής επεξεργασίας.

Η Γκάρλαντ-Τόμσον αναφέρει ότι οι σπουδές για την αναπηρία είναι μια μίτρα θεωριών, παιδαγωγικών και πρακτικών⁴⁹ την ηθική και πολιτική της αναπηρίας διαμορφώνουν παιδαγωγικές και αισθητικές θεωρίες. Τα κείμενα των Δέγλερη, Τσακίρη και Παπαγεωργίου φωτίζουν αναπηρικά ζητήματα κρίσιμης σημασίας. Το κείμενο του Εμμανουήλ Δέγλερη αφορά την εκπαίδευση των αναπήρων και τις ιεραρχίες που υπάρχουν στο σχολείο και αναπηροποιούν μαθητές/ριες. Η Μαρία Τσακίρη συζητά τις πολιτισμικές αναπαραστάσεις της αναπηρίας στο περιβάλλον της εξυγιαντικής νεοφιλελεύθερης κυβερνητικότητας και την αντίσταση της αισθητικής της αναπηρίας, ενώ ο Αλέξανδρος Παπαγεωργίου γράφει για τον μισαναπηρισμό των πολιτισμικών αναπαραστάσεων που διαπερνούσαν μια τπλενουβέλα, εξαιρετικά δημοφιλή στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990.

Κριπ ζωές και αναθεωρήσεις του κοινωνικού και του βιολογικού

Θεωρητικές της αναπηρίας, επηρεασμένες από το ρεύμα του μεταδομισμού και το έργο του Μισέλ Φουκό [Michel Foucault] και της Τζούντιθ Μπάτλερ [Judith Butler], σχολίασαν κριτικά την επιλογή να μείνει έξω από την πολιτική συζήτηση η βλά-

49. Rosemarie Garland-Thomson, «Integrating Disability, Transforming Feminist Theory», *NWSA Journal*, τ. 14.3 (2002), σσ. 1-32, σ. 3, διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.researchgate.net/publication/236811967_Integrating_Disability_Transforming_Feminist_Theory (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

βη, όπως έγινε στο πλαίσιο του βρετανικού κοινωνικού μοντέλου. Έτσι, διεκδίκησαν την ενσωμάτωση της βλάβης στη θεώρηση της κοινωνικής κατασκευής και την πολιτικοποίησή της επίσης, ως προϊόν των λογοθετικών πρακτικών που διαπερνούν τα σώματα κι όχι μιας άχρονης και εξωκοινωνικής φυσικής αλήθειας.⁵⁰ Το κείμενο της Έλιας Χαρίδη για την εμπειρία της τυφλότητας, που περιλαμβάνεται στον ανά χείρας τόμο, ακολουθεί το ρεύμα αυτών των αναλύσεων που αναδεικνύουν την ίδια την οπτική βλάβη ως πολιτική κατηγορία. Η Σέλι Τρεμίν στην εισαγωγή του συλλογικού τόμου που επιμελήθηκε, *Ο Φουκό και η διακυβέρνηση της αναπηρίας*, εξήγησε αναλυτικά με ποιον τρόπο έννοιες από το έργο του Φουκό μπορούν να συμβάλουν στη μελέτη της αναπηρίας.⁵¹ Χαρακτηριστικά αναφέρει την έννοια της βιοεξουσίας, σύμφωνα με την οποία η εξουσία είναι πιο αποτελεσματική όταν ασκείται μέσα από παραγωγικούς περιορισμούς, δηλαδή όταν ενδυναμώνει υποκειμένα προκειμένου να τα περιορίσει. Από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα και εξής, η βιοεξουσία αναλαμβάνει ως αντικείμενό της την ίδια τη ζωή. Με διάφορες πρακτικές (επιδόματα, εκπαιδευτικά προγράμματα, καμπάνιες, προγενετικές διαγνώσεις) κάποια άτομα διαχωρίστηκαν από τον πληθυσμό και αντικειμενοποιήθηκαν ως ανάπηρα. Η παραγωγή αυτών των υποκειμένων γίνεται με όρους ελέγχου και εξάρτησης από τη μία και από την άλλη με όρους πρόσδεσης καθενός στην ταυτότητά του. Η Τρεμίν σχολιάζει ότι το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, που εμφανίστηκε στην Αγγλία τη δεκαετία του 1970, αναφέρεται στην εξουσία ως επιβολή. Έτσι, έκανε τη διάκριση μεταξύ βλάβης και αναπηρίας.

50. Βλ. το κείμενο της Κάρολ Τόμας [Carol Thomas] «Θεωρία της αναπηρίας. Κεντρικές ιδέες, ζητήματα και στοχαστές», στο Barnes, Oliver & Barton (επιμ.), *Οι σπουδές για την αναπηρία σήμερα*, σσ. 105-137.

51. Shelley Tremain (επιμ.), *Foucault and the Government of Disability*, The University of Michigan Press, Av Άρμπαρ 2005.

Αντίθετα με την αποδοχή του διαχωρισμού αυτού, η φουκοϊκή ανάλυση προτείνει ότι η κατηγορία της βλάβης αναδύθηκε προκειμένου να νομιμοποιήσει τις κυβερνητικές πρακτικές που την ανέδειξαν εξ αρχής. Ο διαχωρισμός του ανάπηρου υποκειμένου από τους άλλους παράγει την ψευδαίσθηση ότι υπάρχει μια προλογηθετική φυσική βλάβη που δικαιολογεί τη διάχυση των ρυθμιστικών αποτελεσμάτων αυτών των πρακτικών. Το ότι το λογοθετικό αντικείμενο που αποκαλείται «βλάβη» θεωρείται η σωματοποίηση ενός φυσικού ελαττώματος, συγκαλύπτει το γεγονός ότι οι σχέσεις εξουσίας που ορίζουν τη βλάβη έχουν ήδη θέσει τους όρους με τους οποίους θα λάβει υλική υπόσταση και θα βιωθεί αυτό το λογοθετικό αντικείμενο. Τα δίκτυα γνώσης/ εξουσίας και οι λογοθετικές πρακτικές παράγουν και ρυθμίζουν την αναπηρία, όπως επίσης την ικανότητα και την κανονικότητα.

Αυτές οι αναλύσεις για τις διαδικασίες πρόσδεσης στις απαξιωμένες ταυτότητες είναι χρήσιμες προς την κατεύθυνση της επανασηματοδότησής τους με θετικά χαρακτηριστικά. Ο Φίλι, ωστόσο, όπως και άλλοι, σημειώνει ότι διατρέχει κινδύνους μια πεποίθηση, που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε βολονταριστική, σύμφωνα με την οποία αρκεί να σκεφτόμαστε διαφορετικά για να αναθεωρηθεί η παραπάνω κατάσταση.⁵² Οι κριτικές στον μεταδομισμό υπογραμμίζουν την παραγνώριση της σημασίας των υλικών συνθηκών που διαμορφώνουν τις ζωές των αναπήρων, τη σημασία της ενσώματης εμπειρίας, συμπεριλαμβανομένου του πόνου κ.ά. Το ζήτημα του πόνου ειδικά είχε σχεδόν απαγορευτικό χαρακτήρα στις συζητήσεις τόσο του κοινωνικού μοντέλου –προκειμένου να αποφευχθεί η θυματοποίηση και η λογική της πατερναλι-

52. Michael Feely, «Disability Studies after the Ontological Turn. A Return to the Material World and Material Bodies without a Return to Essentialism», *Disability & Society*, τ. 31.7 (2016), σσ. 863-883.

στικής φιλανθρωπίας– όσο και στον μεταδομισμό – προκειμένου να αποφευχθεί η αναγωγή στην ουσιοκρατία.⁵³ Ο Σίμπερς εκτιμά πως η ταυτότητα της αναπηρίας στη δεδομένη ιστορική στιγμή λειτουργεί «με έναν διαφορετικό συμβολικό τρόπο από άλλες αναπαραστάσεις μειονοτικής διαφοράς»,⁵⁴ σαν να μην αναγνωρίζεται ως σήμανση ετερότητας. Ο Σίμπερς ισχυρίζεται μεταξύ άλλων ότι οι καταπιεσμένες κοινωνικές θέσεις δημιουργούν συναισθήματα και σωματοποιήσεις που δεν περιορίζονται σε αυτά από τα οποία εκκινούν. Ο συγγραφέας εμπνέει κείμενα αυτού του τόμου, κυρίως της Μαρίας Τσακίρη που προβάλλει εμφατικά την αισθητική της αναπηρίας μέσα από τον σχολιασμό του ντοκιμαντέρ του Νίκο φον Γκλάσοου [Niko von Glasow] *NoBody's Perfect*. Όπως γράφει, ο Σίμπερς αναδεικνύει την επιρροή της αναπηρίας στις τέχνες. Στη διατύπωση του Σίμπερς «η αισθητική μελετά τον τρόπο με τον οποίο κάποια σώματα κάνουν άλλα σώματα να νιώθουν»,⁵⁵ που αναφέρει η Τσακίρη, γίνεται προφανές πως η προσέγγισή του, πέρα από πολιτική, είναι και ηθική.

Η εμπειρία της αναπηρίας συγκεκριμένα αφορά μια περιπλεγμένα σωματοποιημένη [complex embodiment] κοινωνική θέση που παράγει γνώση για την ιδεολογία του ικανοτισμού. Το επιχείρημα του Σίμπερς εστιάζει στην υπεράσπιση του πόνου και του πάσχεν ενάντια στη λογική του ικανοτισμού. Υπερασπιζόμενος την αναπηρική ταυτότητα ως πηγή συλλογικής δράσης, ο συγγραφέας αναφέρεται στη δυνατότητα

53. Σχετικά με την έννοια της ουσιοκρατίας, βλ. ενδεικτικά στο ίδιο, σ. 864 & Αθηνά Αθανασίου, «Επιτελέσεις της τρωτότητας και του κοινωνικού τραύματος», στο Αθανασίου (επιμ.), *Βιοκοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, σσ. 13-88.

54. Tobin Siebers, *Disability Theory*, University of Michigan Press, Av Άρμπωρ 2008, σ. 6.

55. Tobin Siebers, *Disability Aesthetics*, University of Michigan Press, Av Άρμπωρ 2010, σ. 1.

της να αναπαριστά ένα αίσθημα ανήκειν που συνιστά ταυτόχρονα κοινωνική κριτική και οδηγό πλοήγησης σ' έναν κόσμο που θρυμματίζεται και θρυμματίζει. Στο πλαίσιο του νέου ρεαλισμού του σώματος, ο συγγραφέας παραμένει σε επαγρύπνηση για τον κίνδυνο της ουσιοκρατίας και αυτό που φέρνει στο προσκίnio είναι ότι, όσο ο πόνος παραμένει μη πολιτικοποιημένος, θεωρείται ότι βιώνεται μόνο εξατομικευμένα και είναι αδύνατο να επικοινωνηθεί. Το ανθρώπινο εγώ δεν δέχεται εύκολα τον πόνο, προτιμά την απόλαυση, λέει ο Σίμπερς και συνεχίζει:

Ο πόνος δεν είναι φίλος της ανθρωπότητας. Δεν είναι μια μυστική πηγή πολιτικής αλλαγής. [...] Οι θεωρίες που ενθαρρύνουν αυτές τις ερμηνείες δεν είναι μόνο μη ρεαλιστικές σχετικά με τον πόνο. Συμβάλλουν σε μια ιδεολογία που περιθωριοποιεί άτομα με αναπηρίες και κάνει τις ιστορίες του πόνου και της θυματοποίησης τους πολιτικά αδύναμες και δύσκολο να γίνουν πιστευτές.⁵⁶

Ο συγγραφέας συνομιλεί με το έργο της Μπάτλερ, σύμφωνα με το οποίο ο πόνος δημιουργεί, ορίζει, περιορίζει τα σώματα. Μέσα από την απαγόρευση της ομοφυλοφιλίας, κατασκευάζεται η ετερόφυλη επιθυμία με ένα βαρύ κόστος, μια συγκεχυμένη αίσθηση φαντασίωσης και φετιχισμού, που δένει την ασθένεια με την αγάπη. Οι ιστορίες αυτές περιπλεγμένης σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής οδύνης και τραύματος, που συνδέουν τις μη κανονικές επιθυμίες με την ασθένεια και αντίστροφα, είναι ακόμα ένα σημείο στο οποίο κουίρ και κριπ πολιτικές και κοινότητες μπορούν να συμμαχήσουν. Και μάλιστα να διερευνήσουν, μέσα από την αλληλεπίδραση, τα σημεία εκείνα στα οποία πληγώθηκαν και να αφήσουν έξω τον επιβαρυντικό πόνο της πειθαρχίας για να εστιάσουν στην

56. Tobin Siebers, «Disability in Theory. From Social Constructionism to the New Realism of the Body», *American Literary History*, τ. 13.4 (2001), σσ. 737-754, σ. 746.

ενσώματα εμπειρία και τους τρόπους με τους οποίους δύναται να βιώνεται αλληλέγγυα.

Στο επιδραστικό του έργο *Κριπ θεωρία. Πολιτισμικά σημεία κουίρ και αναπηρίας*, επίσης εμπνευσμένο από το έργο των Φουκό και Μπάτλερ, ο Ρόμπερτ ΜακΡούερ εισηγήθηκε τη θεωρία της υποχρεωτικής σωματικής ικανότητας [compulsory able-bodiedness].⁵⁷ Ο νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός δεν στιγματίζει απλώς σώματα, παράγει αναπηρία και συνδέεται με το σύστημα της υποχρεωτικής ετεροσεξουαλικότητας. Η παραγωγή των αναπηρικών ταυτοτήτων εξετάζεται στο πλαίσιο της ενσωμάτωσης στην καπιταλιστική μηχανή. Η κριπ θεωρία αποδομεί αυτές τις ταυτότητες στην ίδια τη διαδικασία παραγωγής τους. Όπως έχει εξηγήσει ο ΜακΡούερ, αυτό που εισηγήθηκε η κουίρ θεωρία και πολιτική είναι ότι οι ταυτότητες άντρας/ γυναίκα και ομοφυλόφιλος-η/ ετεροφυλόφιλος-η είναι ιστορικά διαμορφωμένα δίπολα που δεν ανάγονται σε μια αναλλοίωτη φύση. Ενώ τα κουίρ άτομα δείχνουν τους περιορισμούς του στρέιτ σώματος, τα ανάπηρα και οι κριπ πολιτικές εκθέτουν τους περιορισμούς του θεωρούμενου ως «ικανού». Σ' αυτό το κομβικό σημείο της κανονικοποίησης των σωμάτων συναντήθηκαν εννοιολογικά οι δύο χώροι, και η αγωνιστική ιστορία του AIDS με τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων, της περιθάλψης, του άξιου βίου, όπως και του πένθους για το ασθενές ομοφυλόφιλο σώμα, υπήρξε το σημείο επαφής τους. Ο ΜακΡούερ δίνει μεγάλη έμφαση στη δημιουργία συμμαχιών και αλληλεγγύης μεταξύ κουίρ και κριπ πολιτικών. Η συμμαχία αυτή προϋποθέτει την (επώδυνη ίσως) αποδόμηση των ταυτοτήτων που αποτελούν συνήθως αφετηρία των πολιτικών ως θέσεων μάχης. Για παράδειγμα, η Τζασμπίρ Πούαρ συζητά την ένταση που προκαλούν οι δια-

57. Robert McRuer, *Crip Theory. Cultural Signs of Queerness and Disability*, New York University Press, Νέα Υόρκη 2006.

χωρισμένες δικαιωματικές πολιτικές, όπως προκύπτει από τον νόμο του 1990 για τους Αμερικανούς/ίδες με αναπηρίες [«Americans with Disabilities Act» (ADA)],⁵⁸ που έθεσε το πλαίσιο για τα δικαιώματα των Αμερικανών/ίδων με αναπηρώματα.⁵⁹ Η ανάλυση της Πούαρ δείχνει πώς η βιοπολιτική αναγνώριση της αναπηρίας μέσα από τη νομική πράξη διαμόρφωσε ταυτόχρονα μια εκδοχή έμφυλης κανονικότητας, εγκαινιάζοντας τρανς και ανάπηρα υποκείμενα με όρους παραγωγικότητας. Αναφέρεται συγκεκριμένα τόσο στις τρανς σπουδές και τις σπουδές για την αναπηρία, όσο και σε πολιτικές μορφές οργάνωσης και στρατηγικής που αναπτύσσονται διαχωρισμένα, περιορίζοντας έτσι τις διασυνδέσεις μεταξύ τους και αναπαράγοντας το κομμάτιασμα [piecing], διαδικασία μέσω της οποίας το σώμα κατακερματίζεται για την παραγωγή καπιταλιστικού κέρδους.

Το έργο του ΜακΡούερ για τον ρόλο των αναπηρικών κινημάτων ενάντια σε ηγεμονικά πεδία παγκοσμιοποίησης,⁶⁰ της Φράνσις Ράιαν για την Αγγλία,⁶¹ της Γιώτας Καραγιάννη⁶² και της Ερασμίας Σαμικού⁶³ για την Ελλάδα την περίοδο της κρίσης, όλα αυτά τα έργα αναφέρονται στα επιθετικά μέτρα λιτότητας ενάντια σε ανάπηρους και την αναπροσαρμογή

58. Βλ. σχετικά: <https://www.ada.gov/law-and-regs/ada/> (τελευταία επίσκεψη 4-10-2023).

59. Jasbir K. Puar, «Bodies with New Organs. Becoming Trans, Becoming Disabled», *Social Text*, τ. 33.3 (124), 2015, σσ. 45-73, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.vfw.or.at/wp-content/uploads/2017/09/Puar-Jasbir-K.-Bodies-with-New-Organs.pdf> (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

60. Robert McRuer, *Crip Times. Disability, Globalization, and Resistance*, New York University Press, Νέα Υόρκη 2018.

61. Frances Ryan, *Crippled. Austerity and the Demonization of Disabled People*, Verso, Λονδίνο 2020.

62. Καραγιάννη, *Η αναπηρία στην Ελλάδα της κρίσης*.

63. Σαμικού, *Η γραφειοκρατικοποίηση του πόνου. Το παράδειγμα μιας δημόσιας υπηρεσίας στην Ελλάδα*.

των αναπηρικών ταυτοτήτων τους στα δεδομένα της αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου. Όπως αναφέρει η Πούαρ: «Ο καπιταλισμός της καταστροφής γίνεται η νόρμα που προωθεί τη διατήρηση της “καταστροφής” της αναπηρίας ως εξασθένισης [debility] – ενδημικής, διαρκούσας και επικερδούς». ⁶⁴ Για την Πούαρ η αναπηρία δεν αποτελεί μια σταθερή κατηγορία, αλλά υπάρχει σε σχέση με συναρμολογήματα δυνατότητας [capacity] ⁶⁵ και εξασθένισης [debility], μέσα σε πλαίσια παραγωγικότητας, ασθένειας, σχέσεων αγοράς εργασίας που εξαρτώνται από καπιταλιστικούς τρόπους εξαγωγής αξίας, συσσώρευσης και διαμόρφωσης νεοφιλελεύθερων υποκειμένων. Την έννοια της εξασθένισης η Πούαρ την αντλεί από την ιστορικό και ανθρωπολόγο Τζούλι Λίβινγκστον, η οποία, στο έργο της για τους ανθρακωρύχους στη Μποτσουάνα, εξηγεί ότι κάποιες σωματικές βλάβες δεν αναγνωρίζονται καν στην πολιτική οικονομία της αναπηρίας, καθώς θεωρούνται «αναμενόμενες» για εργασιακά εκτεθειμένα σώματα. ⁶⁶ Η Πούαρ χρησιμοποιεί την έννοια της εξασθένισης προκειμένου να αμφισβητήσει το δίπολο ανάπηρο/ μη ανάπηρο. Η γραφειοκρατική κατηγορία της αναπηρίας δύναται να εργαλειοποιηθεί από κρατικούς λόγους και έτσι να αποκρυφτεί, αλλά και να παραχθεί εξασθένιση και αργός θάνατος με όρους καπιταλιστικής εκμετάλλευσης. Έτσι, σε αυτά τα συναρμολογήματα φυλετικού καπιταλισμού, παροχών φροντίδας και φυλετικο-

64. Jasbir K. Puar, *The Right to Maim. Debility, Capacity, Disability*, Duke University Press, Ντάραμ & Λονδίνο 2017, σσ. 87-88.

65. Μετέφρασα με επιφύλαξη το «capacity», που χρησιμοποιεί η Πούαρ, ως «δυνατότητα», και όχι ως «ικανότητα» όπως θα μπορούσα, γιατί θεωρώ ότι έτσι αποδίδεται καλύτερα η ένταση ανάμεσα στις δυνάμεις ικανότητας ενός σώματος και στις ικανότητες που θεωρείται πως ήδη έχει, όπως προκύπτει από την ανάλυσή της.

66. Julie Livingston, *Debility and the Moral Imagination in Botswana*, Indiana University Press, Μπλούμινγκτον 2005.

ποίησης κάποια ανάπηρα σώματα καθίστανται εξασθενημένα [debilitated] και άλλα έμπλεα δυνατοτήτων [capacitated]. Οι μυστικοποιημένες κοινωνικές σχέσεις μέσα από τις οποίες προκύπτουν αυτές οι δυναμικές εξασθένισης και δυνατότητας χρειάζεται να ληφθούν υπόψη στη χειραφετητική προσπάθεια της συζήτησης για την αναπηρία πέρα από τα δίπολα.

Η έννοια του κριπ εθνικισμού που εισηγήθηκαν οι Νικόλ Μαρκότικ και Ρόμπερτ ΜακΡούερ⁶⁷ αναφέρεται σε ό,τι οι Σνάνιντερ και Μίτσελ αποκαλούν βιοπολιτική της αναπηρίας⁶⁸ και αποτελεί μια κριτική των νεοφιλελεύθερων πολιτικών αποκλεισμού. Η Πούαρ επισημαίνει τις εσωτερικές ιεραρχίες «καλών» και «κακών» ανάπηρων σωμάτων, σύμφωνα με τις οποίες:

ορισμένες σωματικές εμπειρίες μπορούν να ενσωματωθούν με μια αναδιοργάνωση των πόρων, του λευκού προνομίου, της τάξης και της οικονομικής κινητικότητας. Για άλλους/ες, η αναπηρία είναι ένα προϊόν [...] των συνθηκών εκμεταλλευτικής εργασίας, ρατσιστικών φυλακίσεων και αστυνομικών πρακτικών, στρατιωτικοποίησης, και άλλων τρόπων αφαίρεσης πολιτικών δικαιωμάτων μιας κοινότητας.⁶⁹

Αυτές οι κριτικές επισημάνσεις σχετικά με τα όρια των ταυτοτήτων είναι σημαντικές για τις πολιτικές που θα επιλεγούν στα δεδομένα του καπιταλισμού της καταστροφής και τις ερμηνείες που θα δώσουμε σε κοινωνικά φαινόμενα που εξελίσσονται μπροστά μας σε πολλά πεδία. Για παράδειγμα

67. Robert McRuer & Nicole Markotic, «Leading with Your Head. On the Borders of Disability, Sexuality, and the Nation», στο Robert McRuer & Anna Mollow (επιμ.), *Sex and Disability*, Duke University Press, Ντάραμ & Λονδίνο 2012, σσ. 165-182.

68. David T. Mitchell & Sharon L. Snyder, *The Biopolitics of Disability. Neoliberalism, Ablenationalism, and Peripheral Embodiment*, University of Michigan Press, Αν Άρμπρορ 2015.

69. Puar, *The Right to Maim. Debility, Capacity, Disability*, σ. 65.

η έννοια της «αποτελεσματικής εκπαίδευσης», που συζητά στο κείμενό της που περιλαμβάνεται εδώ η Σάρα Ασεβέντο, έχει συνάφεια με λιγότερο ή περισσότερο ορατές εξελίξεις της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας, όπως είναι η «προδιαγεγραμμένη πορεία από το σχολείο στη φυλακή», η εγκληματοποίηση μαθητικών υποκειμένων και πληθυσμών που αποκλίνουν από την παραγωγικότητα και κανονικότητα, οι διαδικασίες αναπηροποίησης μέσα σε καπιταλιστικές μεθόδους ανα/παραγωγής και οι τρόποι με τους οποίους οι ανάπηρες υποκειμενικότητες παράγονται ως αποκλίνουσες μέσα σε αυτό το πλαίσιο. Η εγγύτητα που αποκτά με τα σχολεία η δίωξη ηλεκτρονικού εγκλήματος, προκειμένου να διαχειριστεί κάθε αντίστοιχη παρέκκλιση εντός της σχολικής κοινότητας, χωρίς να έχει προηγηθεί καμία παιδαγωγική προσπάθεια οριοθέτησης των νέων κοινωνικοτήτων που αναπτύσσονται σε κοινωνικά δίκτυα του ψηφιακού καπιταλισμού, είναι επίσης κατά τη γνώμη μου μια διαφορά από τις πειθαρχικές λογικές του πρόσφατου εκπαιδευτικού παρελθόντος και χρήζει περαιτέρω ανάλυσης.

Μεταανθρώπινες αναπηρικές υλικότητες

Οι παραδοσιακές διχοτομίες μεταξύ ύλης και πολιτισμού τίθενται σε αμφισβήτηση και από τις σύγχρονες μεταανθρώπινες και νεοϋλιστικές προσεγγίσεις. Σύμφωνα με τους Ντέιβιντ Μίτσελ, Σούζαν Αντέμπει και Σάρον Σνάιντερ, τόσο το ιατρικό όσο και το κοινωνικό μοντέλο τείνουν να στερούν την αναπηρική υλικότητα από την ενεργό συμμετοχή στη διαμόρφωση εναλλακτικών βιολογιών, υποκειμένων και τρόπων ζωής (ανθρώπινων και μη), ενώ διατηρείται έτσι μια απόλυτη διάκριση μεταξύ ανθρώπινων και μη ανθρώπινων όντων.⁷⁰ Το κείμενο

70. David T. Mitchell, Susan Antebi & Sharon L. Snyder (επιμ.), *The Matter*

μου στον τόμο αυτό είναι εμπνευσμένο από αυτή τη διαπερατότητα και τις διαπολιτισμικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ υλικότητας, κοινωνικότητας, δομών και περιβάλλοντος. Εδώ τα σώματα έχουν σημασία, αλλά με έναν διαφορετικό τρόπο από τις προηγούμενες αναλύσεις. Όπως γράφουν οι προαναφερθείσες συγγραφείς, συζητώντας τη διαφορά της προσέγγισής τους από τη θεωρία της επιτελεστικότητας της Τζούντιθ Μπάτλερ:

Για την Μπάτλερ το βιολογικό και κοινωνικό φύλο είναι πολιτισμικά κατασκευασμένα (δεν υπάρχει υλική ουσία στο νόημά τους) και αυτή η παραγωγή της λογοθετικής σφαίρας ανοίγει τα νοήματά τους για επανεγγραφή. Η ικανότητα των νορμών του βιολογικού/ κοινωνικού φύλου να περνάν ως «φυσικές» λειτουργεί ως το προϊόν των πολιτισμικών επαναλήψεων που ενσταλάζουν κοινωνικά νοήματα σε υλικότητες.⁷¹

Μέσω της επαναληψιμότητας προξενούνται ρωγμές που επαναδημιουργούν το ίδιο αλλά και τη διαφορά βιολογικού και κοινωνικού και καθιστούν ρευστά τα όριά τους. Παρ' όλα αυτά, οι υλικότητες αυτές, σύμφωνα με τις συγγραφείς, δεν έχουν ποτέ εμπρόθετη δράση, η υλικότητα είναι παθητική στις πολιτισμικές αυτές επαναληψιμότητες που λειτουργούν σαν νόμος. Αντίθετα, οι μεταανθρώπινες προσεγγίσεις δείχνουν τις υλικές όσο και τις λογοθετικές αλληλεπιδράσεις που συνεχώς ανακατασκευάζουν τον κόσμο από κοινού και ισόρροπα. Η αναπηρία εδώ θεωρείται εξαρχής κομμάτι της διαδικασίας που αφορά την ενεργό συμμετοχή της ύλης στον κόσμο. Χαρακτηριστικά επίσης γράφουν οι συγγραφείς:

of Disability. Materiality, Biopolitics, Crip Affect, University of Michigan Press, Αν Άρμπορ 2019.

71. Στο ίδιο, σ. 3.

Η αναπηρία συμμετέχει σε αυτή τη «σύνθετη επεξεργασία της διαφοράς»⁷² και δεν στερεοποιεί κάτι που πάει στραβά σε μια κατά τα άλλα σταθερή διαδικασία. Η χαρακτηριστική επισφάλεια της σωματοποίησης και τα απροσδόκιστα ξεδιπλώματα κάνουν τις αναπηρίες παραγωγικές, ενεργητικές εκφραστικές ικανότητες μέσα στην ύλη την ίδια.⁷³

Παρομοίως, η Σίλντρικ προσφέρει μια θετική ντελεζιανή προσέγγιση της αναπηρίας και της σεξουαλικότητας, οικειοποιούμενη το ανάπηρο σώμα και τις δυναμικές του:

Μπορεί η φαινομενολογία της αναπηρίας –με τις ενδεχόμενες απουσίες, μετατοπίσεις και προσθετικές στο σώμα– να δημιουργεί τις δικές της σεξουαλικές πιθανότητες που να περιορίζουν ή να επεκτείνουν την επιτελεστικότητα της ταυτότητας; Να έχεις περισσότερα ή λιγότερα μέλη από τη νόρμα, να μην μπορείς να ακούσεις ή να δεις όπως η πλειοψηφία, να έχεις ένα σώμα με πρόσθετα μέλη ή ενωμένο με άλλο σώμα, είναι όλα συνθήκες που απαράτητα διαταράσσουν προσδοκίες της «κατάλληλης» σεξουαλικής συμπεριφοράς.⁷⁴

Στο πεδίο της σεξουαλικότητας είναι που ανακινούνται ιδιαίτερος οι αγωνίες της απώλειας ελέγχου, λείει η Σίλντρικ, ακριβώς επειδή τα όρια των σωμάτων θολώνουν, τα συνδέει ή αποσυνδέει η ευαλωτότητα και η ανοιχτότητα της διασωματικότητας με έναν πραγματικά υλικό τρόπο. Το αυτόνομο υποκείμενο συντρίβεται. Γι' αυτό η σεξουαλικότητα ρυθμίζεται με τόσο αυστηρές πειθαρχικές τεχνικές, προκειμένου να αποσοβηθεί η απειλή. Αλλά αυτό που τονίζει η Σίλντρικ, δι-

72. Η έκφραση «σύνθετη επεξεργασία της διαφοράς» ανήκει στην Ελίζαμπεθ Γκρος [Elizabeth Grosz], όπως αναφέρουν οι συγγραφείς στην προηγούμενη σελίδα.

73. Mitchell, Antebi & Snyder (επιμ.), *The Matter of Disability. Materiality, Biopolitics, Crip Affect*, σ. 4.

74. Margrit Shildrick, «Prosthetic Performativity. Deleuzian Connections and Queer Corporealities», στο Chrysanthi Nigianni & Merl Storr (επιμ.), *Deleuze and Queer Theory*, Edinburgh University Press, Εδιμβούργο 2009, σσ. 115-133, σ. 118.

απερνώντας την προβληματική τόσο του Φουκό όσο και της Μπάτλερ, είναι ότι:

αν η σωματική εικόνα –και ειδικά η εσωτερικευμένη σωματική εικόνα– δεν είναι απλά μια υλική πραγματικότητα, αλλά μια σύνθετη και ρευστή μείξη από σωματικά, ψυχικά και κοινωνικά στοιχεία, τότε χρειαζόμαστε προσεγγίσεις με πιο λεπτές αποχρώσεις, όχι απλώς της λειτουργίας των κανονικοποιητικών κατασκευών της σεξουαλικότητας αλλά και των λόγων της ανάδυσής τους.⁷⁵

Στο πνεύμα των Ντελέζ [Deleuze] και Γκουαταρί [Guattari], το «σώμα χωρίς όργανα» βρίσκεται «σε μια διαδικασία σωματικού γίνεσθαι που κινητοποιεί την επιθυμία ως ρευστή μη αποφασιστικότητα που δεν έχει καθορισμένο σκοπό ή αντικείμενο και θα μπορούσε πάντα να είναι αλλιώς».⁷⁶ Η μορφολογία της αναπηρίας προσφέρεται γι' αυτή τη διάχυση της επιθυμίας που είναι συνδεδεμένη και δεν καθορίζεται από την απουσία ή παρουσία του Φαλλού και του αναπόδραστου συμβολικού συστήματος εντός του οποίου κυκλοφορεί. Το άγχος για την επίτευξη της φαντασίωσης της σωματικής ενότητας δεν κατακλύζει πια τα αποδιοργανωμένα ανάπηρα και θηλυκά σώματα όσο απελευθερώνονται οι δυναμικές ενός διαρκούς γίνεσθαι μαζί με ανθρώπινα και μη ανθρώπινα όντα. Η Σίλντρικ προειδοποιεί φυσικά ότι και αυτές οι δυναμικές πρέπει να είναι πάντα πλαισιωμένες. Ωστόσο, το επιχειρήμα της αφήνει για την ώρα τη συζήτηση για την περιθωριακή θέση του καταστατικά εκτός σώματος προκειμένου να χαρεί τις δυνατότητες του γίνεσθαι.

Η απόρριψη του ερωτήματος «τι είναι ένα σώμα;» προς χάριν των ερωτημάτων «τι μπορεί να κάνει ένα σώμα;» ή «τι άλλο μπορεί να κάνει ένα σώμα;» στον ντελεζιανό υλισμό περιλαμβάνει πάντα τις δυναμικές εντός ενός σχεσιακού και υλι-

75. Στο ίδιο, σ. 120.

76. Στο ίδιο, σ. 122.

στικού πλαισίου. Οι δυνατότητες ενός σώματος σε ένα περιβάλλον μπορεί να είναι περισσότερες ή σε κάθε περίπτωση διαφορετικές απ' ό,τι σε κάποιο άλλο και εξαρτώνται από τις τεχνολογίες, τις υποδομές, τις σχέσεις με άλλα σώματα, όταν είναι πάνω σε άλογο, μέσα στο νερό, όταν είναι φτωχό ή πλούσιο, έχει υποστηρικτικό δίκτυο κ.ά. Αν και αναγνωρίζονται ορισμένοι περιορισμοί στα σώματα, δεν αποτρέπουν την αλλαγή σε διαφορετικά πλαίσια. Σύμφωνα με τον Φίλι, το ντελεζιανό συναρμολόγημα συνδυάζει βιολογικές οντότητες με λογοθετικές πρακτικές, υλικότητες, τεχνολογίες πολιτικών και κεφαλαίου που επιτρέπουν την κατανόηση της υλικότητας των σωμάτων και των ατέρμονων διαδικασιών τους χωρίς την προβληματική αναγωγή στην ουσιοκρατία.

Σε παρόμοια τροχιά σκέψης, ο Τζέιμς Όβερμποου καλεί τις σπουδές για την αναπηρία να αγκαλιάσουν τον ντελεζιανό βιταλισμό της απρόσωπης ζωής – της ζωής δίχως εαυτό – χωρίς να αποκηρύξουν την ανθρωπιστική αυτοσυνείδηση.⁷⁷ Γράφει, ωστόσο, για να αποδώσει αξία σε ζωές που στερούνται εμπρόθετης δράσης, όπως σε ανθρώπους που έχουν Αλτσχάιμερ, υπέστησαν εγκεφαλικό κ.ά. Ο ίδιος εκτιμά πως στη θέση του ηρωισμού που αναμένεται να επιδειχτεί στην αναπηρία χρειάζεται να υπάρξουν εναλλακτικές, όπως η επικύρωση της χαράς που έχει ο βιταλισμός της θεωρούμενης βλάβης. Όπως αναφέρει η Πούαρ, η ντελεζιανή θεωρία φέρνει στο προσκίνιο τον βιταλισμό και τη δυνατότητα της βλάβης, όχι την επαναπλαισίωσή της στο κοινωνικό.⁷⁸ Τα ίδια αιτίματα – κριτικά προς τις σπουδές για την αναπηρία που οριοθετούνται στον οικουμενικό ανθρωπισμό – εγείρει ο Κάρι Γουλφ στο

77. James Overboe, «Affirming an Impersonal Life. A Different Register for Disability Studies», *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, τ. 3.3 (2009), σσ. 241-256.

78. Puar, *The Right to Maim. Debility, Capacity, Disability*.

πλαίσιο της διαθεματικής του ανάγνωσης στις σπουδές ζώων και αναπηρίας, εξετάζοντας τη σχέση της αυτιστικής Τεμπλ Γκράντιν [Temple Grandin] με τα ζώα και τις διαφορετικές εννοιολογήσεις της συνάντησης που διαπιστώνονται εκεί.⁷⁹ Η ανάλυση του Όβερμποου από την άλλη προκύπτει και από εμπειρίες που είχε ο ίδιος ως βρέφος και μια (απρόσωπη) θέληση για ζωή που επέδειξε σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του γιατρού που τον παρακολουθούσε. Και αυτός ο βιταλισμός είναι που προωθεί τη δημιουργικότητα πέρα από τη χρεία των κατηγοριών, της ταυτότητας, του διαχωρισμένου εαυτού. Να υπάρξουν αυτές οι ζωές απλώς, προτάσσει ο Όβερμποου. Να υπάρξει αυτή η γλώσσα που δεν σημαίνει, οι φωνές οι κάπως άναρθρες, ο ήχος τους, η μη επικοινωνία που δεν δημιουργεί κοινότητα αλλά έχει αυταξία, αυτός ο «θόρυβος» που πρέπει να φιλτραριστεί για να επικρατήσει η κυρίαρχη γλώσσα. Αυτός ο «θόρυβος» από τον οποίο απουσιάζει το λογικά συγκροτημένο νόημα, ας υπάρξει απλώς. Αυτή η προτροπή και οραματική προσδοκία του Όβερμποου δίνει, πράγματι, αξία σε ζωές που βρίσκονται στο όριο της ήδη οριοθετημένης κατανόησης για το ανθρώπινο. Ωστόσο, εκτός από ένα περιστατικό που έζησε ο ίδιος και την ανταλλαγή ενός χαδιού με μία ένοικο κέντρου για άτομα με Αλτσχάιμερ, αφήνει εν πολλοίς έξω από τη θεωρητικοποίησή του τις ζωές με τις οποίες η χαρά της βλάβης συνδιαμορφώνεται, βιώνεται μαζί με τις άλλες και τους άλλους, με ανθρώπινα και μη ανθρώπινα όντα, με ζώα, τεχνολογίες, οικολογίες. Πώς μπορεί να υπάρξει η χαρά της απρόσωπης ζωής ως διεργασία συμβίωσης; Πώς θα ακούσουμε τον αφιλτράριστο, ανοίκειο και γι' αυτό ίσως εμφανιζόμενο στο εδώ και τώρα ως ενοχλητικό και επώδυνο «θόρυβο»;

79. Cary Wolfe, «Learning From Temple Grandin, or, Animal Studies, Disability Studies and Who Comes After the Subject», *New Formations*, τ. 64 (2008), σσ. 110-123.

Και πώς θα συνδεθεί με τις επιτακτικές υλικότητες που διεκδικεί το κοινωνικό μοντέλο; Αυτές είναι κάποιες από τις πολιτικές αγωνίες που θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε, καθώς διευρύνουμε το φάσμα των αναζητήσεών μας.

Η ιδέα του αυτόνομου ανθρώπου έχει τεθεί σε εξαντλητική κριτική από πολλά θεωρητικά ρεύματα, στα οποία περιλαμβάνονται και οι πρόσφατες αναζητήσεις του μεταανθρωπισμού. Οι Νταν Γκούντλεϊ, Ρεμπέκα Λόθομ και Κάθριν Ράνσγουικ-Κόουλ, εμπνεόμενες από το έργο της Ρόζι Μπραϊντότι [Rosi Braidotti], σχολιάζουν κριτικά αυτή την επιστημική βία απέναντι σε μη δυτικούς/ές και άλλες φυσικοποιημένες και σεξουαλικοποιημένες ετερότητες.⁸⁰ Ο μεταανθρώπινος εαυτός δεν έχει τα όρια του ατόμου που προώθησαν θεωρίες όπως η φροϊδική με τον φόβο της εξάρτησης από το άλλο, παρά υπάρχει σε μια ριζοσπαστική σχεσιακότητα. Μια μη ανθρωποκεντρική συνύπαρξη με ζώα, έντομα, περιβάλλοντα, μηχανές και μια διαφορετική σχέση με τον θάνατο. Στην έρευνα των συγγραφέων, οι μεταανθρώπινα καταφατικές σχέσεις με τον θάνατο που διαμορφώνουν νέοι άνθρωποι με σύντομο προσδόκιμο ζωής αναθεωρούν επίσης τη δυτική εικόνα του θανάτου που θεωρείται αναπόδραστα και αποκλειστικά συνδεδεμένη με δυστυχία και τραγικότητα. Οι συνομιλητές/ριες μοιράστηκαν με τις συγγραφείς αγωνίες και οδύνη, όπως και αστεία, σχέδια για το μέλλον, οικογενειακές αφηγήσεις.

Αναφορικά με την ιδέα αυτή του ανθρώπου που αναδιαμορφώνεται σε πολλά πεδία στα πρότυπα του μεταανθρωπισμού αλλά και του ψηφιακού καπιταλισμού, οι κριτικές σπουδές για την αναπηρία αναλύουν επίσης τη σχέση των

80. Dan Goodley, Rebecca Lawthom & Katherine Runswick-Cole, «Posthuman Disability Studies», *Subjectivity*, τ. 7.4 (2014), σσ. 342-361, διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.researchgate.net/publication/267762420_Posthuman_disability_studies (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

αναπήρων με τις μηχανές, την τεχνολογία, την τεχνητή νοημοσύνη, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Στο θεωρητικό περιβάλλον του μεταανθρωπισμού που εξετάζουμε, η έννοια του σάιμποργκ, που εισηγήθηκε η Ντόνα Χάραγουεϊ [Donna Haraway] ως πολιτισμικό μύθο μη διάκρισης ανθρώπου-μηχανής, έχει παίξει κεντρικό ρόλο και στις σπουδές για την αναπηρία, έχει αναπλαισιώσει απελευθερωτικά τη σχέση ανάπηρων ατόμων με αμαξίδια, τεχνητά μέλη, μηχανές υποστήριξης της ομιλίας κ.ά. Η σημαντική αυτή συμβολή των τεχνολογιών στο βίωμα και την κατανόηση της αναπηρίας έχει προκαλέσει την ιδέα του σώματος ως αδιάρρηκτης ενότητας.⁸¹ Ωστόσο, η Κείφερ εξηγεί ότι μια τόσο αφηρημένη κατηγορία χρειάζεται μια πιο πυκνή κριπ ανάγνωση προκειμένου να αποφευχθεί η σχέση του σάιμποργκ με τη στρατιωτικοποίηση, την αποκιοποίηση και τον έλεγχο, για τα οποία η ίδια η Χάραγουεϊ προειδοποιεί.⁸² Σχετικά με τη χρήση της σάιμποργκ ανάπηρης [cyborg disabled], που προκρίνει η Χάραγουεϊ, έχει διατυπωθεί η κριτική ότι η θεώρησή της δεν έχει σχέση με τις υλικότητες και τις πραγματικές ζωές των ανάπηρων ατόμων⁸³ και σε κάθε περίπτωση η σχέση της τεχνολογίας με την αναπηρία υπερκαθορίστηκε από την επιδιόρθωση και την κανονικοποίηση.⁸⁴ Επίσης, τίθενται ζητήματα κουλ-

81. Βλ. Hsiao-yu Sun, «Prosthetic Configurations and Imagination. Disability, Body, and Technology», *Concentric. Literary and Cultural Studies*, τ. 44.1 (2018), σσ. 13-39, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.concentric-literature.url.tw/issues/Crip%20World/2.pdf> (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

82. Alison Kafer, *Feminist, Queer, Crip*, Indiana University Press, Μπλούμινγκτον & Ινδιανάπολη 2013, σ. 128.

83. Στο ίδιο, σ. 105.

84. Για μια συζήτηση για τη συμβολή του έργου της Χάραγουεϊ στις σπουδές για την αναπηρία, βλ. Donna Reeve, «Cyborgs, Cripples and iCrip. Reflections on the Contribution of Haraway to Disability Studies», στο Dan Goodley, Bill Hughes & Lennard Davis (επιμ.), *Disability and Social Theory*.

τούρας, όπως στην περίπτωση των κωφών και της επιλογής κοχλιακών εμφυτευμάτων: Όπως αναφέρουν οι Μπάρι Νάιτς, Τζο Τζένκινσον και Τζάνετ Όουενς,⁸⁵ οι γονείς κωφών παιδιών που κάνουν αυτή την επιλογή θα πρέπει να γνωρίζουν τη σημασία της νοηματικής γλώσσας στις κοινότητες των κωφών και τα νοήματα των κοχλιακών εμφυτευμάτων που «επιδιορθώνουν» τη βλάβη. Παρ' όλες και με όλες αυτές τις επιφυλάξεις, η Κέιφερ προτρέπει να διατηρηθεί η χρήσιμη κριτική δυναμική του σάμποργκ από τις σπουδές για την αναπηρία, υπογραμμίζοντας την έννοια της ευθύνης.

Τα κείμενα

Εστιάζοντας στην ενσώματη εμπειρία της τυφλότητας, η Έλια Χαρίδη, στο κείμενό της «Διασχίζοντας τον χώρο. Το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας και η ενσώματη εμπειρία της τυφλότητας», εξετάζει τις συσχετίσεις σώματος και χώρου, βλάβης και αναπηρίας, για να δείξει πώς η ίδια η οπτική βλάβη είναι κανονιστική και πολιτική κατηγορία και όχι αμιγώς φυσική οντότητα. Συζητώντας κριτικά το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας και στο πλαίσιο της ανθρωπολογίας των αισθήσεων, συμπεριλαμβάνει στην ανάλυσή της την αισθητηριακή βλάβη ως ενσώματη εμπειρία τυφλότητας μέσα από την κίνηση ενός τυφλού ατόμου στον χώρο. Η πρότασή της εμπνέεται από την αξιοποίηση του έργου του Φουκό και της Μπάτλερ στο πλαίσιο των κριτικών σπουδών για την αναπηρία, σύμφωνα με τα οποία η καταχώριση της βλάβης στη

New Developments and Directions, Palgrave Macmillan, Λονδίνο 2012, σσ. 91-111.

85. Barry Knights, Jo Jenkinson & Janet Owens, «Issues of Contested Identity in the Adoption of Cochlear Implant Technology», *Disability Studies Quarterly*, τ. 20.3 (2001), σσ. 343-347, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://kb.osu.edu/handle/1811/85539> (τελευταία επίσκεψη 15-10-2023).

φύση και ο διαχωρισμός της από τον πολιτισμό και τις πολιτικές της αναπηρίας αναπαράγει καρτεσιανούς και πατριαρχικούς δυϊσμούς μεταξύ σώματος/ κοινωνίας, ιδιωτικού/ δημοσίου κ.ά. Η χρήση του λευκού μπαστουνιού στη βίωση της πόλης αναδεικνύει τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ τυφλών και βλεπόντων και αναδιαμορφώνει τις ιεραρχίες των αισθήσεων αφής και όρασης, φέρνοντας στην επιφάνεια τη μεταξύ τους, αποσιωπημένη κατά τα άλλα, ένταση. Εξετάζοντας ένα περιστατικό καταγγελίας μιας τυφλής δικηγόρου για παραβίαση των δικαιωμάτων της από δημόσιο υπάλληλο, όπως και τη λειτουργία των ΚΕΠΑ (Κέντρων Πιστοποίησης Αναπηρίας), που ιδρύθηκαν στην περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και στα οποία «πιστοποιείται» η αναπηρία προκειμένου να εγκριθεί στους δικαιούχους το προνοιακό επίδομα, η Χαρίδη συμπεραίνει ότι η ίδια η βλάβη δεν διαχωρίζεται από την αναπηρία, δεν προηγείται το σώμα της εξουσίας που το ορίζει. Η οπτική εν προκειμένω βλάβη διαμορφώνεται και ορίζεται μέσα από την εξουσία του γραφειοκρατικού και ιατροκοιτημένου βλέμματος.

Το ανάπηρο σώμα και το βλέμμα αναλύονται επίσης μέσα από την αισθητική της αναπηρίας, το «κριπ σπιάσιμο» και την κριτική στον μισαναπηρισμό της νεοφιλελεύθερης κυβερνητικότητας στο κείμενο της Μαρίας Τσακίρη «*NoBody's Perfect*. Αισθητική της αναπηρίας, πείσμα και αντίσταση». Η συγγραφέας εκθέτει τη μισαναπηρική προβολή των ανάπηρων σωμάτων ως αντιαισθητικών που συμβαίνει στη νεοφιλελεύθερη λογική ακύρωσής τους. Αξιοποιεί το έργο του Τόμπιν Σίμπερς, σύμφωνα με τον οποίο η ακύρωση των ανάπηρων σωμάτων βασίζεται σε αισθητικές αρχές και στον αντίποδα προτείνεται η αισθητική της αναπηρίας και η σημαντική επιρροή της ιδιαίτερα στη μοντέρνα και αβανγκάρντ τέχνη. Η εκπροσώπηση της αισθητικής της αναπηρίας στις τέχνες δίνει τη δυνατότητα της αναταραχής των κανονιστικών αισθη-

τικών συμβάσεων. Έτσι, το ελεγκτικό κλινικό βλέμμα, που ανέδειξε το έργο του Φουκό, διακρίνεται από το επίμονο κοίταγμα που αναφέρει η Γκάρλαντ-Τόμσον. Όταν τα ανάπηρα άτομα καθοδηγούν/ διαχειρίζονται το περιεργαστικό κοίταγμα, δημιουργείται η δυνατότητα της αναθεώρησης των περιοριστικών κανόνων που διέπουν το κλινικό βλέμμα. Η Τσακίρη μετέρχεται την έννοια του φεμινιστικού σπασίματος, που εισηγήθηκε η Σάρα Άχμεντ [Sara Ahmed], για να μιλήσει για το κριπ σπάσιμο που προκαλούν τα ανάπηρα σώματα στις κανονιστικές προσδοκίες. Παρομοίως, τα ανάπηρα άτομα επιδεικνύουν το κριπ πείσμα, που αναφέρουν οι ΜακΡούερ και Τζόνσον, να είναι όσο ασταθί, απρόθυμα, μη ικανά θέλουν σε μια πράξη ακτιβισμού. Το ντοκιμαντέρ του Νίκο φον Γκλάσσου *NoBody's Perfect*, που αναλύεται εδώ, αποτελεί μια τέτοια πράξη αντίστασης της αναπηρικής κουλτούρας. Τα ανάπηρα σώματα ενδυναμώνονται καθώς αυτοπροβάλλονται και έτσι αυτοπροσδιορίζονται περήφανα και δυναμικά.

Την κατασκευή του μισαναπηρικού λόγου και τις δυναμικές της αναπηρίας, της σεξουαλικότητας και της οπτικής κουλτούρας φέρνει στην επιφάνεια ο Αλέξανδρος Παπαγεωργίου στο κείμενό του «“Φιλιάς την ανάπηρη;” Αναπηρία, επιθυμία, σαπουνόπερα», συζητώντας την επαναληπτικότητα μιας φράσης προερχόμενης από μια δημοφιλή τηλενουβέλα που προβαλλόταν στην ελληνική τηλεόραση κατά τη δεκαετία του 1990. Αφού εξετάσει τις στερεοτυπικές αναπαραστάσεις ανάπηρων ατόμων που έθεσαν σε κριτική ανάλυση την ίδια δεκαετία οι Κόλιν Μπαρνς [Colin Barnes] και Τομ Σέξπιρ [Tom Shakespeare], κοινωνιολόγοι των σπουδών για την αναπηρία, κωδικοποιεί την τυπολογία τους ως μια «διαλεκτική απανθρωποποίησης και εξανθρωπισμού, αορατοποίησης και αναγνώρισης» και συζητά ειδικά τη λειτουργία τους στο πλαίσιο του συγκεκριμένου αφηγηματικού είδους, της σαπουνόπερας, που «ανήκει στη “χαμηλή” κουλτούρα».

Η θέση αυτή της σαπουνόπερας στις επίσης κανονιστικές ιεραρχίες της οπτικής κουλτούρας, η συνομιλία της με το γκροτέσκο και το φανταστικό, η λειτουργία της ως «δράμα κανονικότητας» διαμορφώνουν «ένα καθεστώς αλήθειας» που προϋποθέτει και απευθύνεται στο εξιδανικευμένο βλέμμα της μη αναπηρίας. Και τα τρία στοιχεία, η αισθητική σύμβαση της ανάπηρης ως σεξουαλικά μη επιθυμητής ή ως υπερσεξουαλικοποιημένης, η σύνδεση με το γκροτέσκο και το φανταστικό, η αναπηρία ως αναπαράσταση της διατάραξης της κανονικότητας αναλύονται επίσης στο κριτικό έργο των Σνάνιντερ και Μίτσελ, οι οποίοι εισηγούνται την έννοια της «αφηγηματικής προσθήκης» [narrative prosthesis],⁸⁶ ενός αφηγηματικού τρόπου σύμφωνα με τον οποίο, σε πληθώρα ταινιών και μυθιστορημάτων, η αναπηρία αναπαρίσταται ως έλλειψη και τραγωδία που υπερβαίνεται για να αποκατασταθεί τόσο το ικανό σώμα όσο και η κοινωνική τάξη. Το κείμενο του Παπαγεωργίου για το «λαϊκό» είδος της σαπουνόπερας συμβάλλει σε αυτό το πλούσιο υλικό που διατρέχει τάξη, σεξουαλικότητα και αναπηρία για να δείξει πώς η κανονικότητα της ικανότητας καταλήγει να ξεσκεπάζεται, να γίνεται η ίδια αντικείμενο παρωδίας.

Στην ένταση μεταξύ συμβατικής αισθητικής, αναπηρίας και αποδόμησης των αισθήσεων αναφέρεται και το κείμενο των Παπαχρήστου & Σαμαντά «“Ακουστότητα”». Ένα ερευνητικό/καλλιτεχνικό πρόγραμμα για την Κωφή εμπειρία της ηχητικής τέχνης και της μουσικής». Το περιεχόμενο του προγράμματος που παρουσιάζεται εκπονείται στο πλαίσιο της ανθρωπολογίας των αισθήσεων και στοχεύει στη διεύρυνση της εμπειρίας και της αντίληψης του ήχου «πέρα από την

86. David T. Mitchell & Sharon L. Snyder, *Narrative Prosthesis. Disability and the Dependencies of Discourse*, University of Michigan Press, Av Άρμπουρ 2000.

ακοή», όπως αναφέρουν οι συγγραφείς. Καθώς συνδυάζονται σύγχρονα τεχνολογικά μέσα με επιστημολογικές μετατοπίσεις αλλά και αξιοποιήσεις καλλιτεχνικών ευρηματικοτήτων, όπως η αντιστοίχιση ήχου και εικόνας στον μοντερνισμό, η εμπειρία της ακρόασης πλαισιώνεται ποικιλόμορφα, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα σωματικών, αισθητηριακών, χωρικών, γλωσσικών στοιχείων που αναδιαμορφώνονται σε μια κατεύθυνση συμπεριληπτική. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές/ριες Ειδικών Σχολείων Κωφών και Βαρηκόνων, προκειμένου να ακυρωθεί η φυσικοποιημένη αποσύνδεση των κ/Κωφών ατόμων από τις ηχητικές εμπειρίες. Η πλαισίωση του εγχειρήματος από την ανθρωπολογία των αισθήσεων και τις κριτικές σπουδές για την αναπηρία απελευθερώνει προοπτικές, καθώς παραμένει ανοιχτό το ζήτημα της σύμπλευσης των κ/Κωφών ατόμων με τα κινήματα της αναπηρίας, σύμφωνα με το οποίο τα κ/Κωφά άτομα θεωρούν ότι η συμμετοχή στη νοηματική γλώσσα καθιστά την κωφότητα πολιτισμική διαφορά και όχι αναπηρία. Όσο αποδομείται η μονομερής αναγνώριση της ακοής ως ιατροκοποιημένης λειτουργίας, προσεγγίζεται η σχέση φωνής και γλώσσας μέσα και από τις φαινομενολογικές, πολυαισθητηριακές διαστάσεις τους που έχουν αναδειχθεί από το έργο του Πάνου Πανόπουλου, επιστημονικού συμβούλου του προγράμματος. Στο κείμενο παρουσιάζονται καλλιτεχνικά εγχειρήματα που συμμετέχουν στο πρόγραμμα και ακολουθούν παρόμοιες ανατρεπτικές λογικές μιας νέας αισθητικής της «ακουστότητας».

Συνεχίζοντας την αναζήτηση των ορίων ανάμεσα στο σώμα, τη γλώσσα, τη φωνή και τον ήχο, στο κείμενό μου «Ανάπηρες φωνές και υδάτινες αντηχήσεις. Μεταανθρώπινες επαφές αυτιστικών και νερών», προτείνω να στρέψουμε την προσοχή μας στη σχέση των αυτιστικών με το νερό. Όπως προκύπτει από την επιτόπια έρευνα, πολλά αυτιστικά άτομα είναι ιδιαίτερος δεκτικά στο νερό και τις ιδιότητές του, μέσα στο υδάτι-

νο περιβάλλον επιδεικνύουν μια αίσθηση ηρεμίας και εξοικείωσης που αμβλύνει την αισθητηριακή διαφορετικότητα που τα διακρίνει όταν συνδιαλέγονται με τις κοινωνικές νόρμες. Προκειμένου να διαυγαστούν τα βιώματα αυτά, χρησιμοποιώ νεοϋλιστικές και μεταανθρώπινες προσεγγίσεις της κριτικής μελέτης της αναπηρίας, που συμβάλλουν στο όραμα μιας διασωματικής οντολογίας μέσα σε υδάτινα περιβάλλοντα και στις αποκρυμμένες ικανότητες και ευαλωτότητες που είναι δυνατό αυτή να απελευθερώσει. Ενώ στο έργο του ΜακΡούερ, που αξιοποιεί εκείνο της Μπάτλερ, το υποχρεωτικά ικανό σώμα διαμορφώνεται μέσα από την εσωτερίκευση των κανόνων του ικανοτισμού, η ενσώματη εμπειρία των αυτιστικών χαρακτηρίζεται συχνά από την απουσία αυτού του υποχρεωτικά ικανού σώματος και εαυτού. Έτσι είναι διαρκώς ανοιχτή και σε συνδιαμόρφωση. Η απουσία περιχαράκωσης και πρόσδεσης σε μια ταυτότητα γίνεται συχνά κοινωνικά οδυνηρή. Από την άλλη, ωστόσο, επιτρέπει την ανοιχτότητα και διαπερατότητα, την εξοικείωση με άλλα (υδάτινα εν προκειμένω) περιβάλλοντα, προεκτείνοντας την επιτελεστικότητα του εαυτού και της σωματοποίησης, όπως προτείνει το έργο της Σίλντρικ σχετικά με τη μορφολογία της ανάπηρης σωματικότητας. Η αίσθηση εαυτού των αυτιστικών δεν προϋπάρχει, παρά δημιουργείται μέσα από τη συνδιαμόρφωση και τις ενδο-επιδράσεις με ανθρώπινες και μη ανθρώπινες άλλες.

Στο κείμενο «Νοηματοδοτήσεις της αναπηρίας στην ακαδημία» η, κοινωνική ανθρωπολόγος και ερευνήτρια με αναπηρία,⁸⁷ Δήμητρα Βαρβαρέζου αναστοχάζεται σχετικά με την ταυτότητά της. Καθώς το ερευνητικό της έργο βρίσκεται στη

87. Στο σημείο αυτό σεβάστικα την επιλογή της People-First Language που ακολούθησε η συγγραφέας. Η ορολογία που επέλεξε στο κείμενό της είναι επηρεασμένη από το πλαίσιο των ΗΠΑ, όπου εκπαιδεύτηκε και εκπόνησε την επιτόπια έρευνά της. Για το ζήτημα της ορολογίας, βλ. παραπάνω, σημ. 6.

διασταύρωση της κοινωνικής ανθρωπολογίας, των σπουδών για την αναπηρία και των σπουδών αυτοχθονίας, οι αναστοχαστικές σκέψεις αφορούν την ταυτότητά της αφενός ως λευκής ανάμεσα στους αυτόχθονες πληθυσμούς της Βόρειας Αμερικής που μελέτησε, και αφετέρου ως ατόμου με αναπηρία που επεξεργάζεται τον τρόπο με τον οποίο ο πολιτισμός επηρεάζει το πώς σκεφτόμαστε, λόγω των έντονων διακρίσεων και της έλλειψης υποδομών που αντιμετώπισε στην Ελλάδα – χώρα καταγωγής της. Τα ζητήματα αυτά του μισαναπηρισμού και ικανοτισμού εντοπίζει η συγγραφέας στην ίδια τη διεξαγωγή και τις επιστημολογικές κατασκευές που διέπουν την επιτόπια έρευνα και έχουν ως συνέπεια την περιθωριοποίηση και αποσιώπηση των ερευνητριών με αναπηρία. Στο πλαίσιο των κριτικών σπουδών για την αναπηρία, ο ικανοτισμός στην πρακτική της ακαδημίας έχει τεθεί σε κριτική, όπως για παράδειγμα στο έργο του Τζέι Ντόλματζ *Ακαδημαϊκός ικανοτισμός. Αναπηρία και τρίτοβάθμια εκπαίδευση*, όπου αναλύεται διεξοδικά η ηθική της ανώτατης εκπαίδευσης που υπερτονίζει τις «ικανότητες» και στιγματίζει οτιδήποτε υπαινίσσεται νοητική, ψυχική ή φυσική ευαλωτότητα.⁸⁸ Σε παρόμοιο προσανατολισμό, η μεγάλη αφήγηση της ανθρωπολογικής παράδοσης, σύμφωνα με την οποία η κανονιστική αναπαράσταση του ατόμου που εκπονεί επιτόπια έρευνα αφορά ένα σώμα «άρρεν, λευκό και ρωμαλέο», «ικανό» να ανταπεξέλθει σε κάθε πρακτική και ψυχική αντιξοότητα, αμφισβητείται στο κείμενο της Βαρβαρέζου, μέσα από αφηγήσεις και αναλύσεις ερευνητριών με αναπηρία που περιγράφουν δικές τους ενσώματες εμπειρίες υπέρβασης αυτών των κανονικοτήτων.

Στο κείμενο «Σιωπές και περάσματα. Στιγμιότυπα μιας

88. Jay Timothy Dolmage, *Academic Ableism. Disability and Higher Education*, University of Michigan Press, Av Άρμπορ 2017.

έρευνας δράσης» ο Εμμανουήλ Δέγλερης αναλύει τις εκπαιδευτικές πρακτικές που διαμόρφωσε στο πλαίσιο της κριτικής παιδαγωγικής και της έρευνας δράσης κατά την εργασιακή του εμπειρία ως εκπαιδευτικός ιδιωτικής παράλληλης στήριξης για την ένταξη ενός ανάπηρου μαθητή στο σχολικό πλαίσιο. Ο αναστοχαστικός τρόπος της έρευνας δράσης αφορά όλο το κοινωνικό πλαίσιο, τις δυναμικές και σχέσεις εξουσίας που διαμείβονται εντός του, τους ρόλους και ταυτότητες που διαμορφώνονται ή προϋποτίθενται, μαζί με όλες τις προκαταλήψεις που εμποδίζουν την ένταξη και τελικά παράγουν αποκλεισμό. Ο συγγραφέας εξηγεί τις αναπηροποιητικές συμπεριφορές και πρακτικές που αναπαράγονται στο σχολείο και εντοπίζει ως δομικό όριο της ένταξης την απροθυμία της γενικής αγωγής να τροποποιήσει την αδιαφοροποίητη παιδαγωγική προσέγγιση που κυριαρχεί στο ανταγωνιστικό σχολείο, αλλά και την αναπαραγωγή της ειδικής αγωγής ως διαχωρισμένου πεδίου. Στο κείμενο περιγράφεται η παιδαγωγική αλληλεπίδραση με τον μαθητή του, η σταδιακή απόσυρση της αχρείαστης βοήθειας που του παρεχόταν και τον αναπηροποιούσε στην καθημερινότητα του σχολείου, αναπαράγοντας ρόλους και εμποδίζοντας την αυτονομία του. Η ορατή και απενοχοποιημένη διαπραγμάτευση των όρων μάθησης που γίνεται ανάμεσα στον μαθητή και τους/ις μη ανάπηρους/ες συμμαθητές/ριές του ενδυναμώνει τον ίδιο και θέτει ένα νέο συμπεριληπτικό πλαίσιο για την κοινωνική του ταυτότητα. Οι καθημερινοί αγώνες με τον εαυτό και τους κυρίαρχους άλλους –εκπαιδευτικούς της γενικής αγωγής και μη ανάπηρους/ες συμμαθητές/ριες– αποκτούν καθαυτό παιδαγωγικό νόημα για ένα σχολείο που δεν περιορίζεται στους/ις ανάπηρους/ες μαθητές/ριες, αλλά αφορά κάθε παιδί και έφηβο/η που υπόκειται σε συνθήκες έμφυλης, ταξικής, σωματικής, στεγαστικής, θρησκευτικής, γλωσσικής, φυλετικής καταπίεσης και ευαλωτότητας.

Στο κείμενο «Αποτελεσματική εκπαίδευση» την εποχή του κεφαλαίου. Κριτικές ιδέες από την ανθρωπολογία της υπεράσπισης, την ανθρωπολογία της εκπαίδευσης, και τις κριτικές σπουδές για την αναπηρία» η Σάρα Ασεβέντο αναλύει πώς διασταυρώνονται η φυλή και η αναπηρία, πώς αλληλεπικαλύπτονται ο ρατσισμός και ο ικανοτισμός στην εποχή του κεφαλαίου που συστήματα «αποτελεσματικής εκπαίδευσης» ενισχύουν την αφομοίωση και την κανονικοποίηση απείθαρχων μαθητ(ρι)ών. Το άρθρο παρακολουθεί το σημαντικό έργο της Νιρμάλα Ερεβέλες [Nirmala Erevelles] για ζητήματα ρατσισμού και πειθαρχίας του ανάπηρου σώματος στην εκπαίδευση. Επίσης, σχολιάζει κριτικά τις γενεαλογίες της ανθρωπολογίας και σύγχρονες παρακαταθήκες επιστημονικού ρατσισμού, προκειμένου να υπερασπιστεί το έργο της αναπηρικής δικαιοσύνης και την εκπαίδευση πολλαπλά περιθωριοποιημένων μαθητ(ρι)ών. Η πλούσια βιβλιογραφία που αξιοποιεί εκκινεί από τις πηγές της ανθρωπολογικής παράδοσης της Ρουθ Μπένεντικτ και του Φραντς Μπόας [Franz Boas], ανακινώντας τη συζήτηση περί φύσης/ πολιτισμού, διατρέχει τον μεταμοντερνισμό, για να αποδομήσει τα δίκτυα γνώσης/ εξουσίας που παράγουν ιστορικές αλήθειες, και καταλήγει στον νέο υλισμό που δημιουργεί νέα δίκτυα/ συναρμολογήματα πέρα από διαχωρισμένα υποκείμενα. Η σημασία του άρθρου, πέρα από τις εκπαιδευτικές ιδεολογίες που αποκαλύπτει και οι οποίες συνεχίζουν υπόρρητα να επηρεάζουν την παιδαγωγική μας καθημερινότητα, δείχνει τάσεις όπως την «προδιαγεγραμμένη πορεία από το σχολείο στη φυλακή» και όλες τις ικανοτιστικές και φυλετικές μορφές βίας που αναπαράγονται στο σχολείο και οφείλουμε να λάβουμε υπόψη για να αποφύγουμε την περιθωριοποίηση και εγκληματοποίηση ευάλωτων κοινωνικά μαθητ(ρι)ών, ειδικά αυτή την ιστορική στιγμή που προετοιμάζεται η μεταρρύθμιση του σχολείου σε συνθήκες ψηφιακού καπιταλισμού. Η συγγραφέας επιμένει

ότι η σύνδεση ανθρωπολογίας και κριτικών σπουδών για την αναπηρία ανοίγει προοπτικές, καθώς αντιμετωπίζει την αναπηρία ως πολιτισμική και πολιτική εμπειρία.

Για την κατάργηση του υποχρεωτικά ικανού

Τα κείμενα που περιλαμβάνονται στον ανά χειράς τόμο αναφέρονται σε ένα ευρύ φάσμα θεωρητικών πλαισιώσεων της αναπηρίας, φέρνουν στην επιφάνεια το πώς οι κοινωνικοί θεσμοί, τα οικονομικοπολιτικά μοντέλα, οι υποδομές, οι πολιτισμικές αναπαραστάσεις και οι στερεοτυπικές αντιλήψεις αναπηροποιούν. Ταυτόχρονα συζητούν κριτικά το σώμα, τον πόνο, τις αισθήσεις που ενσωματώνονται πλέον στις συζητήσεις για την αναπηρία και εξετάζουν πώς όλα αυτά διασταυρώνονται με το φύλο, τη φυλή, την επισφάλεια και άλλες σχέσεις. Στην καρδιά του εγχειρήματός μας βρίσκεται η διαφοροποίηση από την ηθική του ικανοτισμού, η προβληματοποίηση της έννοιας της ικανότητας μέχρι την κατάργησή της, όπως προτρέπουν οι σπουδές ικανοτισμού.

Η εμπειρία και η πολιτική ανάγνωση της αναπηρίας αλλάζει δραστικά τα κριτήρια με τα οποία σκεφτόμαστε όταν καλούμαστε να κάνουμε επιλογές με βάση τα δεδομένα που έχουμε στο ιστορικό μας παρόν από τη θέση της ριζικής σωματικής, ψυχικής, νοητικής και κοινωνικής ετερότητας. Παρομοίως, οι θέσεις του φύλου, της φυλής, της τάξης, της σεξουαλικότητας αλλάζουν τις οπτικές θέασης, ενώ η διαθεματική ανάγνωσή τους, όπως προτείνεται από τις κριτικές σπουδές για την αναπηρία, ανοίγει προοπτικές για όσα δεν αντιλαμβανόμαστε καν. Για την επιστημολογική βία των ορισμών και ορίων που υφίσταται ως βάση της ίδιας της γνώσης. Με αφετηρία την ηθικοπολιτική αρχή της θεσιακότητας, του *Τίποτα για εμάς χωρίς εμάς*, μπορούμε να διευρύνουμε τις θέσεις μάχης τώρα που έχουμε πια αρκετά εργαλεία και μπο-

ρούμε να συναντηθούμε δημιουργικά από διάφορες θέσεις μη ισχύος, κριτικής φροντίδας και δημιουργικής ευαλωτότητας.

Το φάσμα των κριτικών σπουδών είναι εξαιρετικά ευρύ και τα κείμενα που συμπεριλαμβάνονται στον ανά χείρας τόμο τοποθετούνται σε διάφορα σημεία του που συνομιλούν και με άλλες επιρροές από την ιστορία των κινημάτων και της αναπηρίας. Ωστόσο, είτε μιλάμε για πολιτική, είτε για αισθητική ή παιδαγωγική της αναπηρίας, όλες οι φωνές, οι σιωπές, τα σώματα, οι αισθήσεις συγκλίνουν σε μια ηθική που ψηλαφεί και αφουγκράζεται έναν νέο κοινωνικό δεσμό. Η «ικανότητα»⁸⁹ βρίσκεται στον πυρήνα της κατανόησής μας για το τι συνιστά το ανθρώπινο. Διαμορφωθήκαμε σε άνισες κοινωνικές σχέσεις με όρους ηρωισμού, εξουσίας και ανταγωνισμού, τη στιγμή που αυτό που μας συνδέει είναι η αναπόδραστη ευαλωτότητά μας, η ανάγκη να εξαρτηθούμε αλλά και να οριοθετηθούμε από τα απομεινάρια των φαντασιώσεων παντοδυναμίας που χαράσσουν τον δρόμο μας. «Η χειραφετητική προοπτική οφείλει να συντάσσεται αδιαπραγμάτευτα με τη σάρκα που δεν αντέχει, με ό,τι στο παρόν πλαίσιο ορίζεται από την ίδια τη δυναμική των πραγμάτων ως ζωή ανάξια να βιωθεί».⁹⁰ Το όραμα είναι να αντέξουμε την επώδυνη ρήξη με τον κυρίαρχο κοινωνικό δεσμό της επίδοσης, του ανταγωνισμού, της επικράτησης, για να αναλάβουμε την απόλαυση, την ηθική ευθύνη και τη δέσμευση στο φαντασιακό του ευάλωτου, του μη ικανού, του ικανού για όσα ακόμη δεν γνωρίζουμε, του ανάπηρου.⁹¹

89. Τα εισαγωγικά σχολιάζουν το τι προσλαμβάνεται ως ικανότητα από συγκεκριμένα συστήματα σκέψης.

90. Coghnoiti, *Ούτε καν λάθος. Για μια κριτική της συνομοσιολογίας*, Coghnoiti, Θεσσαλονίκη 2023, σ. 28.

91. Campbell, «Refusing Able(ness). A Preliminary Conversation about Ableism».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασίου, Αθηνά (επιμ.), *Βιοκοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, μτφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, Νήσος, Αθήνα 2011.
- Αλεξιάς, Γιώργος, *Λόγος περί ζωής και θανάτου. Η ιατρική πράξη ως μορφή κοινωνικής αλληλόδρασης στις μονάδες εντατικής θεραπείας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.
- Barnes, Colin, Oliver, Mike & Barton, Len (επιμ.), *Οι σπουδές για την αναπηρία σήμερα*, μτφρ. Κόφφα Μαρίνα, επιμ. & πρόλ. Γιώτα Καραγιάννη, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2014.
- Γιαννακόπουλος, Κώστας, «Πολιτικές σεξουαλικότητας και υγείας την εποχή του AIDS», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 66 (1998), σσ. 76-86.
- Campbell, Fiona Kumari, «Refusing Able(ness). A Preliminary Conversation about Ableism», *M/C Journal*, τ. 11.3 (2008), διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.researchgate.net/publication/29467834_Refusing_Ableness_A_Preliminary_Conversation_about_Ableism.
- Clifford, Ellen, «The Reinvigorated Social Model of Disability», Centre for Applied Philosophy, Politics and Ethics, 14-12-2022, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://blogs.brighton.ac.uk/cappe/2022/12/14/recorded-workshop-the-reinvigorated-social-model-of-disability-ellen-clifford/>.
- Coghnoti, *Ούτε καν λάθος. Για μια κριτική της συνομοσιολογίας*, Coghnoti, Θεσσαλονίκη 2023.
- Davis, Lennard, «Disability Studies Across the Disciplines. Theory and Praxis», Duke Franklin Humanities Institute, 10-05-2019, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.youtube.com/watch?v=zvk0m4sck>.
- Dolmage, Jay Timothy, *Academic Ableism. Disability and Higher Education*, University of Michigan Press, Αν Άρμπρο 2017.
- Feely, Michael, «Disability Studies after the Ontological Turn. A Return to the Material World and Material Bodies without a Return to Essentialism», *Disability & Society*, τ. 31.7 (2016), σσ. 863-883.
- Ζήση, Αναστασία & Σαββάκης, Μάνος (επιμ.), *Αναπηρία και κοινωνία. Σύγχρονες θεωρητικές προκλήσεις και ερευνητικές προοπτικές*, Τζιόλα, Αθήνα 2019.

- Ζώνιου-Σιδέρη, Αθηνά, *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους. Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*, Πεδίο, Αθήνα 2011 [1996].
- Garland-Thomson, Rosemary «Integrating Disability, Transforming Feminist Theory», *NWSA Journal*, τ. 14.3 (2002), σσ. 1-32, διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.researchgate.net/publication/236811967_Integrating_Disability_Transforming_Feminist_Theory.
- Ginsburg, Faye & Rapp, Rayna, «Disability/ Anthropology. Rethinking the Parameters of the Human. An Introduction to Supplement 21», *Current Anthropology*, τ. 61.S21 (2020), σσ. S4-S15.
- Ginsburg, Faye & Rapp, Rayna, «Disability Worlds», *Annual Review of Anthropology*, τ. 42.1 (2013), σσ. 53-68, διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.researchgate.net/publication/234145505_Disability_Worlds.
- Goodley, Dan, *Disability Studies. An Interdisciplinary Introduction*, Sage, Λονδίνο 2011.
- Goodley, Dan, Lawthom, Rebecca & Runswick-Cole, Katherine, «Posthuman Disability Studies», *Subjectivity*, τ. 7.4 (2014), σσ. 342-361, διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.researchgate.net/publication/267762420_Posthuman_disability_studies.
- Ingstad, Benedicte & Whyte, Susan Reynolds (επιμ.), *Disability and Culture*, University of California Press, Μπέρκλεϊ, Λος Άντζελες & Λονδίνο 1995.
- Kafer, Alison, *Feminist, Queer, Crip*, Indiana University Press, Μπλούμιγκτον & Ινδιανάπολη 2013.
- Καντσά, Βενετία, «Προσφέροντας ελπίδα. Τεχνολογίες σώματος στην ιατρικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή», στο Γιώργος Αλεξιάς, Μανόλης Τζανάκης & Αίγλη Χατζούλη (επιμ.), *Σώμα υπό επιτήρηση. Ηθικές και πολιτικές συνδηλώσεις της ιατρικής τεχνολογίας και της κοινωνικής φροντίδας*, Πεδίο, Αθήνα 2014, σσ. 180-206.
- Καραγιάννη, Γιώτα, *Η αναπηρία στην Ελλάδα της κρίσης*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Καραγιάννη, Γιώτα, «Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση. Μ. Oliver: Αναπηρία και σπουδές περί αναπηρίας», στο Oliver, *Αναπηρία και πολιτική*, σσ. 9-26.
- Καραγιάννη, Γιώτα, «Σπουδές για την αναπηρία και παιδαγωγική

- της ένταξης», στο Barnes, Oliver & Barton (επιμ.), *Οι σπουδές για την αναπηρία σήμερα*, σσ. 9-38.
- Kittay, Eva Feder, *Learning From My Daughter. The Value and Care of Disabled Minds*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2019.
- Knights, Barry, Jenkinson, Jo & Owens, Janet, «Issues of Contested Identity in the Adoption of Cochlear Implant Technology», *Disability Studies Quarterly*, τ. 20.3 (2001), σσ. 343-347, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://kb.osu.edu/handle/1811/85539>.
- Λαζαρίδου, Χριστίνα, *Ο λαβύρινθος των ΕΕΕΕΚ. Κοινωνικές ιεραρχίες και το θεσμικό αφήγημα της ένταξης* (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη 2023, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://ikee.lib.auth.gr/record/349782/files/GRI-2023-40371.pdf>.
- Linton, Simi, *Claiming Disability. Knowledge and Identity*, New York University Press, Νέα Υόρκη 1998.
- Livingston, Julie, *Debility and the Moral Imagination in Botswana*, Indiana University Press, Μπλούμινγκτον 2005.
- Μακρυνιώτη, Δήμητρα (επιμ. & εισαγ.), *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, μτφρ. Κώστας Αθανασίου, Κική Καψαμπέλη, Μαριάννα Κονδύλη & Θόδωρος Παρασκευόπουλος, Νήσος, Αθήνα 2004.
- Μαρινούδη, Θεοδοσία, *Υποκειμενικότητα, σώμα και λόγος απόμων με αυτισμό. Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις* (διδ. διατριβή), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/36966>.
- Marinoudi, Soula, «“Flash of Boy” [astrapse apo agori]. Linguistic Metaphor and Social Trauma in Autistic Experience», *Anthropology in Action*, τ. 28.3 (2021), σσ. 12-21, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.berghahnjournals.com/view/journals/aia/28/3/aia280302.xml>.
- Μαρινούδη, Σούλα, «Συνδιαμορφωμένοι δεσμοί/ αθόρυβες ζωές. Αυτιστικοί/ές και ζώα πέρα από την ομιλία και τους περιορισμούς του ικανοτισμού», *Φεμινιστικά*, τ. 4 (2021), διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://feministika.net/syndiamorfomenoi-desmoi-athoryves-zoes/>.

- Μαρινουόδη, Σούλα, «Το πένθος “αντ’ αυτού”». Αισθητηριακές διαφορές και το κοινωνικό τραύμα των αυτιστικών, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 159 (2022), σσ. 33-56, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/30818>.
- Marinouidi, Soula, «*Uncharted Sensations. Autistic Subjectivities, Affective Language and Unexpected Senses*», στο Angel Martínez-Hernández & Lina Masana (επιμ.), *Subjectivities and Afflictions. Approaches in Medical Anthropology*, Cambridge Scholars Publishing, Νιούκαστλ 2022, σσ. 177-198.
- McRuer, Robert, *Crip Theory. Cultural Signs of Queerness and Disability*, New York University Press, Νέα Υόρκη 2006.
- McRuer, Robert, *Crip Times. Disability, Globalization, and Resistance*, New York University Press, Νέα Υόρκη 2018.
- McRuer, Robert & Markotic, Nicole, «Leading with Your Head. On the Borders of Disability, Sexuality, and the Nation», στο Robert McRuer & Anna Mollow (επιμ.), *Sex and Disability*, Duke University Press, Ντάραμ & Λονδίνο 2012, σσ. 165-182.
- Mitchell, David T., Antebi, Susan & Snyder, Sharon L. (επιμ.), *The Matter of Disability. Materiality, Biopolitics, Crip Affect*, University of Michigan Press, Αν Άρμπτορ 2019.
- Mitchell, David T. & Snyder, Sharon L., *Narrative Prosthesis. Disability and the Dependencies of Discourse*, University of Michigan Press, Αν Άρμπτορ 2000.
- Mitchell, David T. & Snyder, Sharon L., *The Biopolitics of Disability. Neoliberalism, Ablenationalism, and Peripheral Embodiment*, University of Michigan Press, Αν Άρμπτορ 2015.
- Μπακαλάκη, Αλεξάνδρα, «Βιολογικό σώμα – κοινωνικό σώμα. Όψεις και συνεπαγωγές από την πλευρά της ανθρωπολογίας», *Εντός, εκτός και επί τα αυτά της ψυχιατρικής*, τ. 3 (2003), σσ. 115-130.
- Οικονόμου, Χαράλαμπος & Σπυριδάκης, Μάνος (επιμ.), *Ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της υγείας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2012.
- Oliver, Michael, *Αναπηρία και πολιτική*, μτφρ. Θάλεια Μπεκερίδου, επιμ. & πρόλ. Γιώτα Καραγιάννη, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2009.
- Overboe, James, «Affirming an Impersonal Life. A Different Register

- for Disability Studies», *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, τ. 3.3 (2009), σσ. 241-256.
- Παπαγαρουφάλη, Ελένη, *Δώρα ζωής μετά θάνατον. Πολιτισμικές εμπειρίες*, Πατάκης, Αθήνα 2012 [2008].
- Πεγκλίδου, Αθηνά, «Εν-σαρκώσεις του ψυχικού πόνου. Σώμα, ψυχή και νεύρα σε μία “γυναικεία” διαταραχή», στο Οικονόμου & Σπυριδάκης (επιμ.), *Ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της υγείας*, σσ. 265-286.
- Πλεξουσάκη, Έφη, «Η διαχείριση της ετερότητας. Αφηγήσεις για το AIDS», στο Ρωξάνη Κανταντζόγλου & Μαρίνα Πετρονώτη (επιμ.), *Όρια και περιθώρια. Εντάξεις και αποκλεισμοί*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2000, σσ. 109-129.
- Puar, Jasbir K., «Bodies with New Organs. Becoming Trans, Becoming Disabled», *Social Text*, τ. 33.3 (124) (2015), σσ. 45-73, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.vfw.or.at/wp-content/uploads/2017/09/Puar-Jasbir-K.-Bodies-with-New-Organs.pdf>.
- Puar, Jasbir K., *The Right to Maim. Debility, Capacity, Disability*, Duke University Press, Ντάραμ & Λονδίνο 2017.
- Reeve, Donna, «Cyborgs, Cripples and iCrip. Reflections on the Contribution of Haraway to Disability Studies», στο Dan Goodley, Bill Hughes & Lennard Davis (επιμ.), *Disability and Social Theory. New Developments and Directions*, Palgrave Macmillan, Λονδίνο 2012, σσ. 91-111.
- Reid-Cunningham, Allison Ruby, «Anthropological Theories of Disability», *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, τ. 19 (2009), σσ. 99-111.
- Riboli, Diana, *Tunsuriban. Ανθρωπολογική μελέτη του σαμανισμού των Chepang του νοτίου και κεντρικού Νεπάλ*, Παπαζήσης, Αθήνα 2008.
- Ryan, Frances, *Crippled. Austerity and the Demonization of Disabled People*, Verso, Λονδίνο 2020.
- Σαμικού, Ερασμία, *Η γραφειοκρατικοποίηση του πόνου. Το παράδειγμα μιας δημόσιας υπηρεσίας στην Ελλάδα* (διδ. διατριβή), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/36967>.
- Schildrick, Margrit, «Prosthetic Performativity. Deleuzian Connections

- and Queer Corporealities», στο Chrysanthi Nigianni & Merl Storr (επιμ.), *Deleuze and Queer Theory*, Edinburgh University Press, Εδιμβούργο 2009, σσ. 115-133.
- Shuttleworth, Russel P. & Kasnitz, Devva, «Stigma, Community, Ethnography. Joan Ablon's Contribution to the Anthropology of Impairment-Disability», *Medical Anthropology Quarterly*, τ. 18.2 (2004), σσ. 139-161.
- Siebers, Tobin, *Disability Aesthetics*, The University of Michigan Press, Αν Άρμπρο 2010.
- Siebers, Tobin, «Disability in Theory. From Social Constructionism to the New Realism of the Body», *American Literary History*, τ. 13.4 (2001), σσ. 737-754.
- Siebers, Tobin, *Disability Theory*, University of Michigan Press, Αν Άρμπρο 2008.
- Sun, Hsiao-yu, «Prosthetic Configurations and Imagination. Disability, Body, and Technology», *Concentric. Literary and Cultural Studies*, τ. 44.1 (2018), σσ. 13-39, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.concentric-literature.url.tw/issues/Crip%20World/2.pdf>.
- Τεντόμας, Λάζαρος, *Παιδιά εξωτικά, παιδιά οικόσιτα. Ανθρωπολογική μελέτη της αναπηρίας και της ειδικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, Red Marks, Αθήνα 2017.
- Τζανάκης, Μανόλης, *Πέραν του ασύλου. Η κοινοτική ψυχιατρική και το ζήτημα του υποκειμένου*, Κοινός Τόπος Ψυχιατρικής, Νευροεπιστημών & Επιστημών του Ανθρώπου, Αθήνα 2008.
- Τζανάκης, Μανόλης, *Ψυχική ασθένεια και σύγχρονες πρακτικές του εαυτού. Μία μαρτυρία ζωής*, Πεδίο, Αθήνα 2012.
- Thomas, Carol, «Θεωρία της αναπηρίας. Κεντρικές ιδέες, ζητήματα και στοχαστές», στο Barnes, Oliver & Barton (επιμ.), *Οι σπουδές για την αναπηρία σήμερα*, σσ. 105-137.
- Τράκα, Ντιάνα, «Η ιατρική στη σύγχρονη Ελλάδα», *Αρχαιολογία και τέχνες*, τ. 105 (2007), σσ. 6-10, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.archaeology.wiki/wp-content/uploads/2011/07/105-1.pdf>.
- Tremain, Shelley (επιμ.), *Foucault and the Government of Disability*, The University of Michigan Press, Αν Άρμπρο 2005.
- Union of the Physically Impaired Against Segregation, *Fundamental Principles of Disability*, Union of the Physically Impaired Against Segregation, Λονδίνο 1976.

Wolfe, Cary, «Learning From Temple Grandin, or, Animal Studies, Disability Studies and Who Comes After the Subject», *New Formations*, τ. 64 (2008), σσ. 110-123.

Χαρίδη, Έλια, *Μέσα από τα μάτια των τυφλών. Μια ανθρωπολογική ερμηνεία της «όρασης»* (διδ. διατριβή), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα 2016, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/39111>.

Χατζούλη, Αίγλη, *Θαλασσαιμικές ζωές. Βιολογική διαφορά, κανονικότητα, βιοκοινωνικότητα. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση*, Πατάκης, Αθήνα 2012.